

Het dilemma van de vakbeweging

De vakbeweging zal met weinig plezier terugkijken op het lopende onderhandelingsjaar. Met betrekking tot het strijdpunt dat de cao-onderhandelingen dit jaar heeft beheerst, de arbeidstijdverkorting, zijn de resultaten uiterst mager. In plaats van de directe invoering van de 35-urige werkweek, die de voorzitter van de Industriebond FNV Groenevelt voor ogen stond, heeft de vakbeweging genoegen moeten nemen met zeer bescheiden pasjes op het gebied van arbeidstijdverkorting, zoals een extra vakantiedag, vervroegde uittreding enz. Het lijkt erop dat althans een deel van de leden van de vakbeweging dit duidelijke verlies maar moeilijk kan verkroppen. Zo heeft de NKV-afdeling Breda het FNV-hoofdbestuur onlangs een brief gestuurd, waarin de top wordt verweten dat zij door de werkgevers is „gevloerd” en „ingepakt” en is afgescheept met een „soort snoepje van de week”. Ook de top van de vakbeweging heeft ingezien dat haar strategie dit jaar niet zo gelukkig is geweest. Onlangs heeft het Federatiebestuur besloten volgend jaar de onderhandelingen beter te coördineren; de eisen van de bonden in de cao-onderhandelingen moeten beter op elkaar worden afgestemd.

Deze nieuwe strategie is nog maar net afgesproken of er doen zich in de vleeswarenindustrie en in de Rotterdamse haven ontwikkelingen voor die het voorgestelde gecoördineerde arbeidsvoorwaardenoverleg meteen op de tocht zetten. In de vleeswarenindustrie breken stakingen uit. De werkgevers aldaar hadden, geplaagd door een tekort aan personeel, getracht door met de geldbuidel te rammelen het opvullen van vacatures wat soepeler te laten verlopen. De ontdekking van deze financiële manoeuvre door de Voedingsbonden leidde ertoe dat in de vleeswarenindustrie aanvullende looneisen werden gesteld, waaraan door middel van stakingen kracht werd bijgezet. De tegenstand van de werkgevers bleek gering. De al afgesloten cao werd opengemaakt en de eisen van de bonden werden zonder amendering gehonoreerd.

Waarschijnlijk aangemoedigd door dit snelle (financiële) succes in de vleeswarenindustrie, gingen de werknemers bij de Rotterdamse sleepbootbedrijven in (wilde) staking. De eisen van het sleepbootpersoneel („vijftig gulden schoon bij ons kale loon”) overtroffen die van de vleeswarenindustrie aanzienlijk. Voor de Voedingsbonden FNV was het duidelijk dat deze forse materiële welvaartsverbetering niet paste in het afgesproken gecoördineerde arbeidsvoorwaardenoverleg, terwijl er bovendien geen reden was om, zoals in de vleeswarenindustrie, de sleepvaart-cao open te breken; de bonden stonden de staking niet. De arbeidsonrust sloeg inmiddels over naar andere delen van de Rotterdamse haven waar nog geen cao was afgesloten. De bonden nemen ook nu de staking niet over.

Het is bekend dat de vakbeweging aan de in veel opzichten vergelijkbare arbeidsonrust in de Rotterdamse haven in 1970 traumatische ervaringen heeft overgehouden. De top van de vakbeweging leek de ontevredenheid onder haar leden onvoldoende te hebben getaxeerd en zich van hen te hebben vervreemd. Ook nu lijkt het erop dat het matigingsbeleid dat de afgelopen jaren centraal is gesteld, maar tot nu toe nauwelijks resultaten heeft opgeleverd althans bij groepen van vakbondsleden frustraties heeft opgeroepen. De vraag kan dan ook worden gesteld waarom de bonden vasthouden aan het gecoördineerde arbeidsvoorwaardenoverleg met het risico zich andermaal van de leden te vervreemden.

Allereerst wil de vakbeweging met het gecoördineerd arbeidsvoorwaardenoverleg bereiken dat de verschillende bonden eensgezind de onderhandelingen ingaan. Zo'n een-

heidsfront maakt de onderhandelingspositie van de werknemers sterker, terwijl bovendien is gebleken dat bij wisselende en gedifferentieerde eisenpakketten de leden op een gegeven moment door de bomen het bos niet meer zien. Verder is de vakbeweging vanuit „solidaristisch” oogpunt uitermate huiverig voor het uiteenlopen van de loonontwikkeling. Zo wilde het NVV aan het einde van de jaren vijftig vasthouden aan de geleide loonpolitiek, omdat hiermee een rechtvaardige verdeling van de welvaartsgroei kon worden gegarandeerd. In een gedifferentieerde loonpolitiek, die toen door de confessionele werknemersorganisaties werd aangehangen, zouden de werknemers in de sterke sectoren meer aan loonsverhogingen in de wacht kunnen slepen dan werknemers in zwakke sectoren. Pas toen het confessioneel-liberale kabinet-De Quay zich met de besturing van ons land ging bezighouden, waardoor het NVV niet meer overtuigd was van de rechtvaardige uitwerking van een geleide loonpolitiek, en de leden gingen morren over de magere cao-resultaten, ging het NVV overstag naar een gedifferentieerde loonpolitiek.

Achteraf was de angst van het NVV voor het gevaar van een differentiële loonstijging ongegrond. In de jaren zestig bleek al spoedig dat ook in een gedecentraliseerd systeem van loonvorming coördinatie optreedt: de onderhandelingen in de zwakke sectoren richtten zich naar de resultaten van de onderhandelingen in de sterke sectoren (de bouw en de metaal). Het is dan ook momenteel waarschijnlijk niet vanwege het gevaar van het uiteenlopen van de loonstijgingen, dat de FNV streeft naar een gecoördineerd arbeidsvoorwaardenoverleg, maar veeleer om te voorkomen dat het „wage-leader-effect” ook de huidige loononderhandelingen zal kenmerken. De FNV is inmiddels zover thuis in de arbeidskostentheorie, dat indien de mogelijke loonsverbeteringen in de sterke sectoren uitgangspunt zouden zijn voor de onderhandelingen in de zwakkere sectoren, dit funest zou zijn voor onze economie. Looneskundige Drabbe heeft voorspeld dat een eventuele „loongolf” vanuit het Waterweggebied „rampzalige gevolgen” zal hebben voor de werkgelegenheid. De FNV wil nu met het gecoördineerde arbeidsvoorwaardenoverleg een coördinatie *vooraf* creëren, om te voorkomen dat een coördinatie *achteraf* (in de loononderhandelingen) haar doelstelling m.b.t. het behoud van werkgelegenheid zou ondergraven. De loonsverbeteringen in de sterke bedrijfstakken en bedrijven zouden zich moeten richten naar de loonruimte in de economisch zwakkere sectoren (met als vloer de koopkrachthandhaving van de lage-inkomensgroepen) en niet omgekeerd.

De komende maanden gaan de bonden de leden polsen over de uitgangspunten van een gecoördineerd arbeidsvoorwaardenoverleg. Daaruit moet blijken of de leden in de economische sterke sectoren en bedrijven op basis van het gevaar van het „wage-leader-effect” voor de economie, bereid zijn zich aan de matigingslijn te conformeren. De voortekenen zijn voor de bonden niet hoopgevend. Het lijkt erop dat de werkgelegenheidseffecten van de matigingsbereidheid in de afgelopen jaren te lang op zich laten wachten.

De vakbeweging staat voor een schijnbaar onoplosbaar dilemma. Toegeven aan de mogelijkheid van extra looneisen in goed renderende bedrijven leidt onherroepelijk tot loonclaims in andere (zwakkere) bedrijven. Het niet honoreren van de aanwezige loonruimte op ondernemingsniveau kan leiden tot onaantvaardbare situaties, als in de vleeswarenindustrie, en tot ontevredenheid onder de leden. De positie van de vakbondsbestuurder is op dit moment waarlijk niet te benijden.

T. de Bruin

Inhoud

<i>Drs. T. de Bruin:</i>	
Het dilemma van de vakbeweging	885
Column	
Amerikaanse energie, door Prof. Dr. D. J. Wolfson	887
<i>Drs. L. van den Berg, Drs. I. J. Boeckhout en Drs. J. van der Meer:</i>	
Stedelijke dynamiek in Nederland	888
Vacatures	895
<i>Drs. J. Lintjer:</i>	
Internationale economie, energie en inflatie	896
Geld- en kapitaalmarkt	
Deviezencontrole en de Britse economie, door Drs. L. G. Thiry	901
Energiekroniek	
De internationale oliemarkten, door Drs. E. O. Weeda	903
Boekennieuws	
Melvyn B. Krauss: The new protectionisme, the welfare state and international trade, door Dr. J. Pelkmans	906
Mededeling	907

ESB omdat de economie verder gaat

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:
 STRAAT:
 PLAATS:
 Evt.: no. collegekaart. (studentenabonnement):
 Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
 Antwoordnummer 2524
 3000 VB ROTTERDAM Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Weekblad van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Adjunct-redacteur-secretaris: T. de Bruin

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie: postbus 4224 3006 AE Rotterdam.
 Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701, redactie: toestel 3790.
 Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 144,04 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 101,40 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).
 Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945, of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93, 3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30 (incl. 4% BTW en portokosten).
 Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.

Advertentieverkoop:
 Roelants/EPR
 Postbus 53021
 2505 AA Den Haag
 Telefoon (070) 50 33 00
 Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en uitgevoerd overeenkomstig de Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
 Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:
 Arbeidsmarktonderzoek
 Balanced International Growth
 Bedrijfs-Economisch Onderzoek
 Economisch-Technisch Onderzoek
 Vestigingspatronen
 Macro-Economisch Onderzoek
 Projectstudies Ontwikkelingslanden
 Regionaal Onderzoek
 Statistisch-Mathematisch Onderzoek
 Transport-Economisch Onderzoek

Amerikaanse energie

In Amerika, zo zegt men wel, moet het slechter gaan voordat het beter gaat. President Carter heeft hiervoor weer het zoveelste bewijs geleverd. Zijn politieke gezag moest naar een zelfs voor Amerikaanse verhoudingen welhaast ongekend dieptepunt dalen en de energiecrisis moest doorwoekeren tot een „crisis van de Amerikaanse energie”, voordat hij weer wat licht liet schijnen aan het einde van de tunnel. Het Congres, dat deze week zijn zomerreces beëindigde, zal die fakkel nu moeten overnemen en daarmee houdt het dan, of we dat leuk vinden of niet, de toekomst van het westen in handen. Want die andere zes mochten er dan op de top in Tokio zelfverzekerd bijstaan, Amerika verschaft nog steeds de zekerheden. De sleutel tot de internationale inflatiebestrijding, tot de werkgelegenheid en tot de mondiale veiligheid ligt nog altijd in Washington en in wat Amerika zich zelf aandoet of zich laat aanleunen.

De Amerikanen zijn wat vermoeid van dat leiderschap. Na alle frustraties van Vietnam, Watergate, een dollar die thuis steeds minder en elders bijna niets meer waard is en — „adding insult to injury” — geen benzine blijkt te kunnen kopen, willen ze wel eens op vakantie van zichzelf, maar daar hebben ze nu juist het geld niet meer voor. Voor het eerst sedert de tweede wereldoorlog groeit er een generatie potentiële isolationisten op die geen vakantie in Europa kan betalen, en voor het eerst heeft een opiniepeiling uitgewezen dat een meerderheid van de bevolking voor haar kinderen minder mogelijkheden ziet dan voor zich zelf.

Tot op zekere hoogte is Carter een produkt van deze ontwikkeling. Dat zou zijn versimpelend populisme verklaren, zijn geklungel met prijs- en volumemaatregelen, en zijn gewillig oor voor milieu-activisten. Maar Carter is niet zo dom als het beeld dat wij hier van hem hebben opgebouwd, suggereert. Hij kent de machtsverhoudingen. Geen Amerikaanse president is er ooit in geslaagd de belastingaftrek voor de uitputting van olie-reserves — die naar Amerikaans recht particulier eigendom zijn — significant te verlagen. Olie maakt sommigen rijk en anderen arm en Amerika is zo groot dat die groepen nog veel verder uiteen liggen dan bij ons. Energie-arm New England is het jachtgebied van senator Kennedy, die nu eindelijk ook wel eens serieus genomen wil worden als presidentskandi-

daat en gevoelvol de passie preekt, niet zozeer tegen de oliebaronnen als wel tegen prijsverhogingen. En ruimdenkend, milieuvriendelijk Californië heeft een snelle gouverneur die zijn presidentiële ambities publicitair ondersteunt in amoureuze escapades met de aanvallige popzangeres Linda Ronstadt. Nu zijn er grotere persoonlijke offers gebracht in de politiek, maar de vraag is of je er, als regerend president, van terug hebt. Nog één pikant detail: de kolenvoorraden die Carter wil aanspreken liggen voor een belangrijk deel in Indianenreservaten. Je zou zo zeggen dat gouverneur Brown, met Indianenkampioen Marlon Brando als vice-president, Linda wel thuis kan laten, waar Jane Fonda en Ronald Reagan elkaar al aardig in evenwicht houden. Wie zei dat de macht in Washington lag?

Ter zake. Carters onmiddellijke probleem, en zijn grote politieke verleiding, deze zomer, was dat de energiecrisis nu niet direct het beste in de Amerikaanse meningsvorming boven bracht. („Things have to get worse before they get better.”) Doorgaans serieuze bladen als *Newsweek* opperden al een graanembargo tegen olielanden als mogelijk drukmiddel (alsof de Russen dan niet het genoeg zouden smaken wat Canadese surplussen door te verkopen), in Washington verschenen al bumperstickers met „a barrel for a bushel”, en, geloof het of niet, Carters rechterhand Stuart Eizenstat liet vlak voor de grote energierede van de president een memorandum uitlekken waarin het onbenul aanbeval om van OPEC-als-de-grote-zondebok het centrale thema te maken.

Carter was wijzer. In een magistrale televisierede legde hij de verantwoordelijkheid daar waar ze liggen moet: bij zijn eigen aarzelingen, bij het Amerikaanse volk dat geen consequenties had getrokken uit de energiecrisis van 1973, en bij het Congres dat geen visie had getoond.

Hij vocht terug zoals alleen Truman teruggevochten heeft. Na het stoppen van de camera's barstten de televisietechnici spontaan in applaus uit. Uitzonderlijk, en ook sentimenteel, maar wel Amerikaans, en wel leuk.

Carter presenteerde (in “prime time”, en — alsof de duvel er mee speelde — in plaats van een Bijbelromantisering waarin Mozes met de Tafelen der Wet van de berg had moeten komen) een ambitieus programma, dat voorziet in „the most massive peacetime commitment of funds and resources in the nation's history” (voor het vergelijkbaar maken met, b.v., het Marshallplan — welke deflator? — steek ik mijn hand niet in het vuur). De voornaamste onderdelen zijn bekend: een beperking van de Amerikaanse olie-import tot 8,5 mln. vaten per dag in 1980, conform de Tokio-norm (dat kost de lopende rekening van de betalingsbalans altijd nog een dikke \$ 200 mln. per dag), en een verdere beperking tot 4 mln. vaten per dag in 1990, dank zij een programma waarin naast opvoering van de traditionele produktie (met 1 mln. vaten per dag) synthetische fossiele brandstoffen de boventoon voeren (tot een equivalent van 2,5 mln. vaten per dag), aangevuld met bezuinigingsprogramma's, atoom- en zonne-energie, en een stroomlijning van bestuurlijke procedures om op het tijdschema te blijven. Het geld moet — grotendeels — komen van een overwinstbelasting (op energieproduktie) die het Huis van Afgevaardigden al is gepasseerd.

Zou het lukken? Carter heeft het goede werk voortgezet met de benoeming van de „no-nonsense” oud-Coca-Cola president-directeur Duncan tot minister van Energiezaken, en die heeft in één maand al meer prestige dan zijn voorganger Schlesinger ooit gehad heeft. Zijn program is in ieder geval een toonbeeld van Amerikaanse energie en van politieke ondernemingsgeest (kent u dat woord nog?). Ik ben benieuwd hoe onze *Miljoenennota* daar straks bij afsteekt.

Stedelijke dynamiek in Nederland

DRS. L. VAN DEN BERG*
DRS. I.J. BOECKHOUT*
DRS. J. VAN DER MEER*

De stedelijke ontwikkeling heeft in de afgelopen jaren in veel landen geleid tot maatschappelijke problemen. Tot op heden is over het algemeen weinig bekend omtrent het karakter van de stedelijke dynamiek en de factoren die daaraan ten grondslag liggen. In dit artikel wordt een beeld geschetst van fasen die in de stedelijke ontwikkeling zijn te onderscheiden. Voor 23 Nederlandse agglomeraties wordt onderzocht in welke fase zij zich bevinden. In tal van gemeenten doen zich desurbanisatieverschijnselen voor met alle sociaal-economische problemen van dien, terwijl voor andere hetzelfde kan worden verwacht. Een diepergaande bestudering van het proces van stedelijke ontwikkeling lijkt vooral ook uit beleids oogpunt noodzakelijk.

Inleiding

In het algemeen kan worden gesteld dat er in veel landen een toenemende behoefte bestaat om meer dan voorheen richting te geven aan de wijze waarop het verstedelijkingsproces zich voltrekt. De oorzaak hiervan moet met name worden gezocht in het feit dat de stedelijke ontwikkeling in de afgelopen jaren in veel landen in toenemende mate tot maatschappelijk ongewenste situaties heeft geleid. In de Westeuropese landen zijn het met name de grote agglomeraties die met aanzienlijke problemen hebben te kampen. Processen van leegloop en degeneratie lijken hand over hand toe te nemen. Ook in Nederland baart de ontwikkeling van de grootste steden grote zorg. Hoewel steeds meer wordt getracht om door middel van stadsvernieuwing en een nationaal stedelijk beleid de stedelijke ontwikkeling meer in gewenste banen te leiden kan de indruk toch niet worden vermeden dat het paard eerder achter dan voor de wagen wordt gespannen. De oorzaak hiervan kan wellicht worden gezocht in het feit dat te weinig bekend is omtrent het karakter van de stedelijke dynamiek alsmede omtrent de factoren die aan deze dynamiek ten grondslag liggen.

In dit artikel zal nu worden getracht een indruk te geven van het karakter van de stedelijke dynamiek in Nederland. Dit zal geschieden door middel van een typering van 23 geselecteerde agglomeraties naar fase van stedelijke ontwikkeling voor de perioden 1950-1960, 1960-1970 en 1970-1978. Deze typering naar fase van ontwikkeling vindt plaats aan de hand van een classificatieschema. Alvorens dit schema en de typering naar fase te behandelen, wordt eerst een overzicht gegeven van de geselecteerde agglomeraties.

Het artikel wordt afgesloten met een beschouwing, waarin naar aanleiding van de beschreven trends in de stedelijke ontwikkeling een blik op de toekomst zal worden gericht. Daarbij staat de relatie tussen stedelijke dynamiek, onderzoek en beleid centraal.

De geselecteerde agglomeraties

Een agglomeratie omvat in deze studie een kerngemeente en één of meer ringgemeenten welke in 1971 1) een pendelrelatie met de betreffende kerngemeente onderhouden van ten minste 15% van de ter plaatse woonachtige beroepsbevolking. Daarnaast zijn ook die gemeenten meegerekend, die in 1960 nog wel, doch in 1971 niet meer aan dit criterium voldeden, vanwege hun traditionele afhankelijkheid van de kernstad. Ten slotte dient nog vermeld dat een agglomeratie een aaneengesloten geheel dient te vormen.

De 23 agglomeraties zijn: Groningen (1), Leeuwarden (2) en Emmen (3) in het noorden; Zwolle (4), Enschede/Hengelo (5), Arnhem (6) en Nijmegen (7) in het oosten; Amersfoort (8), Utrecht (9), Alkmaar (10), Amsterdam (11), Hilversum (12), Leiden (13), Den Haag (14), Rotterdam (15) 2) en Dordrecht/Zwijndrecht (16) in het westen; Vlissingen/Middelburg (17) in het zuid-westen en Breda (18), Tilburg (19), Den Bosch (20), Eindhoven (21), Heerlen/Kerkrade (22) en Maastricht (23) in het zuiden (zie figuur 1). De grootte van deze agglomeraties varieert (per 1 januari 1978) van ruim 1 miljoen (Rotterdam en Amsterdam) tot even boven de 100.000 inwoners (Middelburg/Vlissingen, Zwolle, Alkmaar).

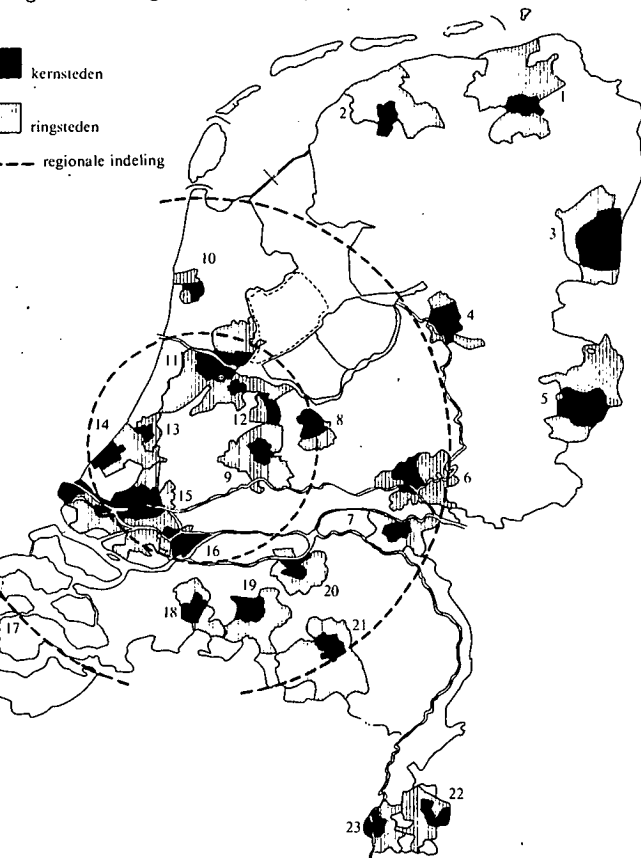
Het aandeel van de 23 agglomeraties in de totale Nederlandse bevolking daalde van 57% in 1950, via 56% (1960) en 55% (1970), tot 52% in 1978. Deze neergang wordt voor een aanzienlijk deel verklaard door het negatieve migratiesaldo van de kernsteden, dat gedeeltelijk afvloeit naar gebieden buiten de agglomeraties. Tabel 1 laat zien, dat tussen 1960 en 1970 24% van het negatieve saldo migratie-effect van kernsteden niet terecht komt in de ringgebieden. Na 1970 neemt dit percentage zelfs toe tot bijna 36%. De

*Dit artikel is een verkorte versie van het rapport door Leo van den Berg, Sjaak Boeckhout en Jan van der Meer, *Stedelijke dynamiek in Nederland*. EUR/NEI, 1979, bijdrage aan het NEI-jubileumcongres van september 1979. Leo van den Berg en Jan van der Meer zijn beiden verbonden aan de vakgroep Regionaal en Sociaal-Economisch Onderzoek van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Sjaak Boeckhout is werkzaam bij het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam, afdeling Vestigingspatronen.

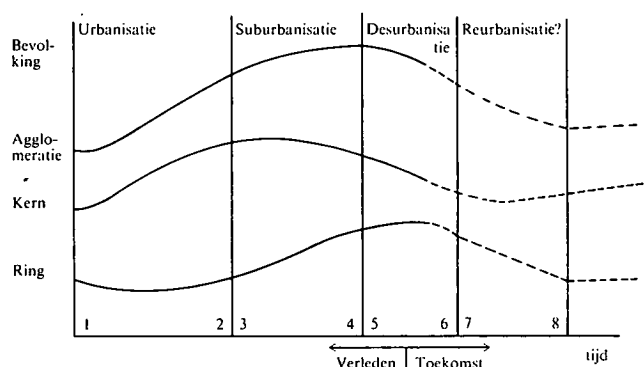
1) Gegevens van de Algemene Volkstelling.

2) Voor de Rotterdamse agglomeratie geldt, dat de gemeenten Schiedam en Vlaardingen bij de kern gerekend zijn.

Figuur 1. De geselecteerde agglomeraties a)

Figuur 2. De fasen van stedelijke ontwikkeling

afnemende mate. Aan de bevolkingsdaling in de omliggende rurale gemeenten komt echter een eind; het tij is gekeerd en de tweede fase, de suburbanisatiefase, neemt een aanvang. In deze fase is het groeitempo van de suburbane ringgemeenten hoger dan het groeitempo van de centrale steden waarop ze functioneel zijn georiënteerd. De bevolking van de centrale steden besluit in toenemende mate de stad te verlaten en zich te vestigen in de suburbane ringgemeenten. Zodra het vertrekoverschot in de centrale steden of kerngemeenten groter is dan de natuurlijke aanwas daalt de bevolkingsomvang. Deze bevolkingsdaling wordt uiteindelijk zo groot dat de groei van de bevolking in de ring de bevolkingsdaling in de kerngemeente niet meer compenseert. Op dat moment daalt de bevolking van de gehele agglomeratie: de desurbanisatiefase is ingetreden. De desurbanisatie neemt vervolgens toe omdat de bevolkingsdaling in de kerngemeente nog groter wordt terwijl de bevolkingsgroei in de ringgemeenten begint te verminderen. Dit desurbanisatieproces wordt nog sterker indien bij gelijkblijvende bevolkingsdaling van de kerngemeente uiteindelijk ook de bevolking van de ring gaat afnemen. In een dergelijke situatie verliezen zowel de kerngemeente als de ringgemeente een deel van hun bevolking aan nabij gelegen agglomeraties van kleinere omvang.

Uit het CURB-onderzoek komt naar voren dat de onderzochte agglomeraties inderdaad de neiging vertonen zich volgens het hiervoor beschreven patroon te ontwikkelen, waarbij sommige agglomeraties zich zelfs al in een ver gevorderd stadium van desurbanisatie bevinden. Het is uiteraard onduidelijk in welke fase deze agglomeraties zich in de toekomst zullen bevinden. Globaal gesproken kan men denken aan twee alternatieve ontwikkelingen, namelijk enerzijds voortgaande desurbanisatie en anderzijds een ontwikkeling waarbij de desurbanisatie overgaat in reurbanisatie, waarbij de bevolkingsdaling in de kerngemeente en ringgemeenten tot stilstand komt of zelfs overgaat in een beperkte groei, waardoor ook de bevolking van de gehele agglomeratie weer zal kunnen stijgen.

In het CURB-project is voor een nadere typering van de fasen gebruik gemaakt van het in figuur 3 weergegeven classificatieschema. In het navolgende zullen aan de hand van dit schema de 23 geselecteerde agglomeraties worden getypeerd naar de fase van ontwikkeling voor de perioden 1950-1960, 1960-1970 en 1970-1978.

Typering naar fase en grootte

De indeling naar stedelijke ontwikkelingsfase is gebaseerd op bevolkingsveranderingen, die zich in de agglomeraties

3) Leo van den Berg, Roy Drewett, Leo H. Klaassen, Angelo Rossi en Cornelis H.T. Vijverberg, *Urban Europe; a study of growth and decline*, Pergamon Press, Oxford (eind 1979 te verschijnen eerste publikatie in het kader van het internationaal vergelijkende studieproject CURB gecoördineerd door het Vienna Centre).

Tabel 1. Migratie-effecten in de agglomeraties $\times 1.000$ a)

Gebied	Migratiebeweging	1960-1970	1970-1978
kernen:	vertrekoverschot	324.4	432.9
	vestigingsoverschot	19.4	15.6
	saldo effect migratie	- 305.0	- 417.3
ringen:	vertrekoverschot	11.0	-
	vestigingsoverschot	243.4	267.9
	saldo effect migratie	+ 232.4	+ 267.9
agglomeraties:	vertrekoverschot	145.9	202.8
	vestigingsoverschot	73.6	56.3
	saldo effect migratie	- 72.3	- 146.5

a) Inclusief de agglomeratie Haarlem, welke verder niet in het onderzoek is opgenomen.

tendens is bovendien, dat de vertrekoverschotten van de afzonderlijke agglomeraties toenemen, terwijl de agglomeraties, die nog een vestigingsoverschot registreren, in aantal afnemen.

De fasen van stedelijke ontwikkeling

In het kader van het CURB-project 3) is de hypothese ontwikkeld dat steden zich volgens een bepaald patroon ontwikkelen. In dit patroon kunnen enkele fasen worden onderscheiden, namelijk de urbanisatiefase, de suburbanisatiefase en de desurbanisatiefase. Deze fasen zijn weergegeven in figuur 2.

In de eerste fase, nl. die van urbanisatie, vindt er een migratiebeweging vanuit het platteland naar de stad plaats; de steden ontwikkelen zich tot grote centrale plaatsen en in de landelijke omgeving daalt de bevolking. In de loop van de urbanisatiefase blijven de steden groeien, maar wel in

Tabel 2. Jaarlijks groeitempo van de geselecteerde agglomeraties a)

	1950-1960	1960-1970	1970-1978
Kernen	+ 1,07 %	+ 0,26 %	- 0,82 %
Ringen	+ 2,09 %	+ 3,16 %	+ 2,51 %
Agglomeraties	+ 1,32 %	+ 1,00 %	+ 0,02 %
Nederland	+ 1,39 %	+ 1,35 %	+ 0,91 %

a) Inclusief de agglomeratie Haarlem, die verder niet in het onderzoek is opgenomen.

sinds 1950 hebben voltrokken 4). Aangezien er tussen de agglomeraties verschillen optreden in de verhouding tussen de bevolkingsomvang van kernen en ringen zijn de bevolkingswijzigingen zowel in absolute als relatieve zin beschouwd. Het aandeel van de ringen nam ten koste van de kernen toe van 25% in 1950 tot 36% in 1978.

Alvorens de indeling te beschouwen is het van belang een indruk te hebben van het groeitempo der agglomeraties. Tabel 2 laat zien, dat er zich opvallende veranderingen manifesteren.

De groei is van zeer aanzienlijk in de jaren vijftig teruggelopen tot vrijwel nihil in de meest recente periode. Het percentage van 0,02 voor de periode 1970-1978 wordt weliswaar sterk beïnvloed door de forse daling van de drie grootste agglomeraties, maar de nog aanwezige groei in de overige agglomeraties loopt tegelijkertijd zodanig terug, dat de groei van de Nederlandse bevolking blijkbaar niet meer tot stand komt binnen de grootste agglomeraties gezamenlijk. Overigens omvatten deze agglomeraties in 1978 nog wel 52% van de totale bevolking.

De achteruitgang van de kernen wordt onvoldoende gecompenseerd door de toename in de ringen, welke laatste overigens relatief minder snel in groei afnemen dan het nationaal gemiddelde. De stagnatie in de agglomeraties wordt dus niet alleen bepaald door het over de gehele linie sterk dalende geboorteoverschot, maar met name door de aanzienlijke afvloeiing van bevolking via vertrekoverschotten van de grote agglomeraties naar elders.

Wanneer de bevolkingsveranderingen worden geanalyseerd met behulp van een groepering van agglomeraties naar fase en grootte-klasse (zie figuur 4) dan blijkt allereerst de verschuiving van agglomeraties in de tijd. De meeste hebben een zodanige ontwikkeling doorgemaakt, dat zij zich thans één of twee fasen verder bevinden dan in de periode 1950-1960.

Tevens valt op de samenhang tussen de grootte van een agglomeratie en de fase van verstedelijking. Hoe groter de agglomeratie, des te verder is zij qua ontwikkeling. Dit wordt verduidelijkt in tabel 3, waarin de agglomeraties zijn gegroepeerd naar grootte-klasse.

Alle agglomeraties vertonen tussen 1950 en 1960 nog bevolkingsgroei, hoewel een zestal van de grootste agglomeraties al te maken heeft met een relatieve decentralisatie van bevolking. Van de overige agglomeraties wordt alleen Leeuwarden nog geconfronteerd met een in omvang afnemende ring ten gunste van de kern. De rest vertoont de kenmerken van een ontwikkeling van urbanisatie

Figuur 3. De fasen van stedelijke ontwikkeling

Fase van ontwikkeling	Classificatietype	Kenmerken van de bevolkingsverandering			
		kern	ring	agglomeratie	
I Urbanisatie	1. absolute centralisatie	++	-	+	} Bevolkingsgroei van totale agglomeratie
	2. relatieve centralisatie	++	+	+++	
II Suburbanisatie	3. relatieve decentralisatie	+	++	+++	
	4. absolute decentralisatie	-	++	+	
III Desurbanisatie	5. absolute decentralisatie	--	+	-	} Bevolkingsdaling van totale agglomeratie
	6. relatieve decentralisatie	--	-	---	
IV Reurbanisatie	7. relatieve centralisatie	-	--	---	
	8. absolute centralisatie	+	--	-	

Tabel 3. Procentuele verdeling van de agglomeraties naar grootte van de fasen van verstedelijking

Periode 1950-1960						
Overheersende fase	Grootte-klasse	Urbanisatie		Suburbanisatie		Desurbanisatie
		1	2	3	4	5
Suburbanisatie	> 500.000			100		
Urb./suburbanisatie	250.000-500.000		50	50		
Urbanisatie	100.000-250.000	7	93			
Periode 1960-1970						
Overheersende fase	Grootte-klasse	Urbanisatie		Suburbanisatie		Desurbanisatie
		1	2	3	4	5
Suburb./desurb.	> 500.000		33	67	67	33
Suburbanisatie	250.000-500.000		57	36	7	
Urb./suburbanisatie	100.000-250.000					
Periode 1970-1978						
Overheersende fase	Grootte-klasse	Urbanisatie		Suburbanisatie		Desurbanisatie
		1	2	3	4	5
Desurbanisatie	> 500.000			17		100
Suburbanisatie	250.000-500.000			29	83	
Suburbanisatie	100.000-250.000		21	43	7	

naar suburbanisatie.

In de periode 1960-1970 schuiven 2 van de 3 grootste agglomeraties door naar fase 4 (met een in omvang absoluut dalende kern), terwijl Den Haag zelfs al een achteruitgang van de totale agglomeratie beleeft (fase 5). Van de overige agglomeraties blijft de meerderheid in fase 2. Een uitzondering vormt Hilversum, dat een identieke ontwikkeling vertoont als de grootste agglomeraties alleen op veel kleinere schaal. Specifieke omstandigheden, zoals beperkte uitbreidingsmogelijkheden in het met betrekking tot het aanwezige natuurschoon beschermde Gooi, zijn hier vermoedelijk debet aan.

De grootste verschuivingen voltrekken zich na 1970. De drie grootste agglomeraties (plus Hilversum) bereiken de desurbanisatiefase. De middelgrote schuiven bijna en bloc door naar fase 4, terwijl de restgroep voornamelijk verdeeld is over de fasen 2, 3 en 4.

De conclusie uit het voorgaande luidt, dat de geselecteerde agglomeraties zich tussen 1950 en 1978 als volgt hebben ontwikkeld:

- de grootste agglomeraties: van suburbanisatie tot desurbanisatie;
- de middelgrote agglomeraties: van urbanisatie/suburbanisatie naar suburbanisatie;
- de rest: van urbanisatie tot suburbanisatie.

4) Alle tabellen en figuren in dit artikel zijn gebaseerd op een aantal basistabellen, die vermeld staan in het oorspronkelijke rapport.

Figuur 4. Classificatie van agglomeraties naar fase van verstedelijking en grootte-klasse (x 1.000) voor de periode 1950-1978

Periode	Fase van stedel. ontw. Gr. klasse	Urbanisatie		Suburbanisatie		Desurbanisatie	
		1	2	3	4	5	6
1950-1960	> 500			A'dam Rotterdam Den Haag			
	250/500		Arnhem Groningen Enschede	Heerlen Utrecht Eindhoven			
	100/250	Leeuwarden	Hilversum Leiden Den Bosch Maastricht Tilburg Amersfrt. Breda Nijmegen Zwolle Alkmaar Dordrecht Vlissingen Emmen				
1960-1970	>500				A'dam Rotterdam	Den Haag	
	250/500		Groningen Enschede	Heerlen Arnhem Utrecht Eindhoven			
	100/250		Breda Nijmegen Zwolle Alkmaar Dordrecht Leeuward. Vlissingen Emmen	Leiden Den Bosch Maastricht Tilburg Amersfrt.	Hilversum		
1970-1978	> 500					A'dam Den Haag Rotterdam	
	250/500			Enschede	Utrecht Heerlen Arnhem Groningen Eindhoven		
	100/250		Vlissingen Alkmaar Emmen	Den Bosch Amersfrt. Zwolle Dordrecht	Maastricht Breda Leeuward. Tilburg Nijmegen Leiden	Hilversum	

In het verstedelijkingsproces blijken de grotere agglomeraties qua ontwikkeling op de kleinere vooruit te lopen. Alle doorlopen klaarblijkelijk vrijwel hetzelfde proces, zij het met een vertraging in de tijd.

Typering naar fase en regio

Niet alleen de grootte bepaalt de fase van verstedelijking van een agglomeratie. Ook de ruimtelijke situering kan van invloed zijn, zoals uit de CURB-studie is gebleken. In dit verband blijkt met name de regionaal-economische structuur van belang te zijn, waarbij agglomeraties in de economisch meest ontwikkelde regio's zich in de verst gevorderde fase van stedelijke ontwikkeling bevinden. Een en ander is ook voor Nederland nagegaan. Daarbij wordt de Randstad als het economisch meest ontwikkelde gebied beschouwd. De Randstad is hierbij gedefinieerd als een cirkelvormige regio die de belangrijkste economische zwaartepunten omvat uit de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht (zie figuur 1). Vervolgens wordt een ringvormige regio rondom de Randstad onderscheiden, waarbinnen een groot deel van de van de Randstad afgeleide groei plaatsvindt en die grote delen van Gelderland, Noord-Brabant en Zeeland en de kop van

Noord-Holland omvat. De resterende, perifeer ten opzichte van de Randstad gelegen gebieden zijn opgenomen in de regio „rest van het land”, die de drie noordelijke provincies omvat, Overijssel, Limburg en het zuidelijke deel van Zeeland. Deze regio omvat dus enige economisch stagnerende gebieden (Twente, Zuid-Limburg) en de economisch gezien minder ontwikkelde gebieden.

Figuur 5 geeft identieke informatie als figuur 4, alleen zijn de agglomeraties nu gegroepeerd naar regio. Hierbij dienen enkele kanttekeningen te worden gemaakt. Er is een sterke overlapping tussen de groep met meer dan een half miljoen inwoners en de Randstad-regio. Dit is overigens niet verwonderlijk daar in het algemeen de economische zwaartepunten van een land samenvallen met de grootste stedelijke concentraties.

Binnen de rest-regio vormen de beide Zuidlimburgse agglomeraties een uitzondering. Beide bestrijken, te zamen met de agglomeratie Sittard/Geleen, vrijwel het gehele grondgebied van het dichtbevolkte Zuid-Limburg, terwijl de andere agglomeraties in de rest-regio juist tamelijk geïsoleerd liggen ten opzichte van andere grote stedelijke concentraties. Omdat dit gebied door de mijnbouw vroegtijdig werd geïndustrialiseerd is het proces van verstedelijking hier ook eerder aangevangen. In Heerlen/Kerkrade neemt de kernbevolking al sinds 1965 in omvang af. Dit komt tot uiting in de vooruitgeschoven positie, die deze agglomeratie binnen de rest-regio inneemt.

Een samenvatting van figuur 5 geeft tabel 4. Nog duidelijker dan bij de indeling naar grootte komen hier de verschillen in stedelijke ontwikkeling aan het licht. In overeenstemming met de veronderstelling loopt de Randstad vooruit op de ontwikkeling in de beide overige regio's. Na 1960 worden ook de verschillen tussen de zich snel ontwikkelende ring om de Randstad en de rest-regio duidelijker.

Resumerend kan worden gesteld, dat een onderverdeling van agglomeraties in qua economische ontwikkeling verschillende regio's een belangwekkend beeld oplevert van het verstedelijkingsproces zoals dat zich in Nederland manifesteert. Het blijkt, dat een samenhang tussen stedelijke (ofwel bevolkings-) ontwikkeling en economische ontwikkeling onmiskenbaar aanwezig is. Daarnaast blijken alle agglomeraties en groepen van vergelijkbare agglomeraties een vrijwel identiek proces van verstedelijking te doorlopen, zij het met onderlinge vertragingen in de tijd. Deze vertragingen lijken onder meer aan factoren als grootte-klasse en economische omstandigheden, zoals de afstand tot de Randstad, te kunnen worden toegeschreven. De volgende tendensen komen aldus naar voren;

- de grootste agglomeraties in de in het verleden economisch meest ontwikkelde gebieden, bevinden zich in het verst gevorderde stadium van verstedelijking;
- kleinere agglomeraties in dezelfde gebieden en grote agglomeraties in de in het verleden economisch minder sterke regio's volgen deze ontwikkeling op enige tijdsafstand;
- als laatste volgen de kleinere agglomeraties in de periferie, in het verleden economisch minst ontwikkelde regio's.

Een en ander is voor de Nederlandse verhoudingen schematisch weergegeven in figuur 6. Hierin is getracht ter afsluiting van dit gedeelte de factoren omvang, regio, fase van verstedelijking en tijd te zamen te brengen. Het beeld dat volgt illustreert hetgeen in het voorgaande is beschreven.

Stedelijke dynamiek, onderzoek en beleid

De vraag die men na de voorgaande beschouwingen kan stellen is wat de kenmerken van de toekomstige stedelijke ontwikkeling zullen zijn. Deze vraag is uiteraard zeer relevant omdat kennis omtrent de toekomstige stedelijke ontwikke-

Figuur 5. Classificatie van agglomeraties naar fase van stedelijke ontwikkeling en regio: 1950-1978

Periode	Fase van sted. ontw.	Urbanisatie		Suburbanisatie		Desurbanisatie	
		1	2	3	4	5	6
1950-1960	Randstad		Amersft Hilversum Leiden Dordrecht	A'dam Den Haag Rotterdam Utrecht			
	Ring om Randstad		Arnhem Nijmegen Breda Alkmaar Tilburg Den Bosch	Eindhoven			
	Rest van het land	Leeuwarden	Groningen Enschede Emmen Zwolle Vlissingen Maastricht	Heerlen			
1960-1970	Randstad		Dordrecht	Utrecht Amersft Leiden	A'dam Rotterdam Hilversum	Den Haag	
	Ring om Randstad		Nijmegen Breda Alkmaar	Eindhoven Arnhem Tilburg Den Bosch			
	Rest van het land		Groningen Enschede Leeuward. Emmen Zwolle Vlissingen	Heerlen Maastricht			
1970-1978	Randstad Randstad			Amersft Dordrecht	Utrecht Leiden	A'dam Rotterdam Den Haag Hilversum	
	Ring om Randstad		Alkmaar	Den Bosch	Eindhoven Arnhem Nijmegen Breda Tilburg		
	Rest van het land		Emmen Vlissingen	Enschede Zwolle	Groningen Heerlen Leeuward. Maastricht		

Figuur 6. Stedelijke ontwikkeling naar grootte-klasse en regio a)

Agglomeraties			Urbanisatie		Suburbanisatie		Desurbanisatie	
regio	omvang	aantal	1	2	3	4	5	6
Randstad	groot	4						
Ring om de R.S.	groot	2						
Randstad	klein	4						
Rest v/h land	groot	3						
Ring om de R.S.	klein	5						
Rest v/h land	klein	5						

a) De balletjes in het schema geven de periodes aan te weten 1950-1960 (t₁), 1960-1970 (t₂) en 1970-1978 (t₃), de pijltjes de ontwikkeling tussen de periodes

ling de mogelijkheid vergroot om door een anticiperend beleid de stedelijke ontwikkeling tijdig, indien noodzakelijk, in een meer gewenste richting bij te sturen. Omdat het stedelijk beleid tot nu toe een sterk ad-hoc karakter heeft gehad zou de totstandkoming van een anticiperend beleid een geheel nieuwe dimensie toevoegen aan de stedelijke planning. In dit verband zal nu achtereenvolgens worden ingegaan op de vraag welke toekomstige stedelijke ontwikkelingstendities het meest waarschijnlijk kunnen worden geacht en voorts

Tabel 4. Procentuele verdeling van de agglomeraties naar regio over de fasen van verstedelijking

Periode 1950-1960							
Overheersende fase	Regio	Urbanisatie		Suburbanisatie		Desurbanisatie	
		1	2	3	4	5	6
Urb./suburbanisatie	Randstad		50	50			
Urbanisatie	Ring om Randstad		86	14			
Urbanisatie	Rest	13	74	13			
Periode 1960-1970							
Overheersende fase	Regio	Urbanisatie		Suburbanisatie		Desurbanisatie	
		1	2	3	4	5	6
Suburbanisatie	Randstad		12	38	38	12	
Urb./suburb.	Ring om Randstad		43	57			
Urbanisatie	Rest		74	26			
Periode 1970-1978							
Overheersende fase	Regio	Urbanisatie		Suburbanisatie		Desurbanisatie	
		1	2	3	4	5	6
Sub./desurbanisatie	Randstad			25	25	50	
Suburbanisatie	Ring om Randstad		14	14	72		
Suburbanisatie	Rest		25	25	50		

welke maatschappelijke gevolgen daaraan zullen moeten worden verbonden. Ten slotte zal dan nog in kort bestek worden ingegaan op de vraag op welke wijze onderzoek een zinvolle bijdrage zou kunnen leveren aan de totstandkoming van een anticiperend stedelijk beleid.

Allereerst zal nu op basis van de geschetste trends in de Nederlandse stedelijke ontwikkeling worden getracht een indruk te geven van de mogelijke implicaties hiervan voor de toekomstige stedelijke ontwikkeling. In de eerste plaats wordt hiertoe de aandacht gericht op de ontwikkeling van agglomeraties. De 23 onderzochte agglomeraties hebben zich tussen 1950 en 1978 ontwikkeld volgens een min of meer gelijk patroon, zij het dat het tempo waarop het ontwikkelingspad van urbanisatie, suburbanisatie en desurbanisatie wordt doorlopen varieert met onder andere de grootte en de regionale situering van de betreffende agglomeraties.

Op grond van het min of meer trendmatige karakter van de stedelijke ontwikkeling en het met name in de afgelopen jaren sterk toegenomen tempo waarmee de stedelijke veranderingen zich voltrekken lijkt het niet onrealistisch om als verwachting uit te spreken dat desurbanisatie zich op korte termijn over een nog groter aantal agglomeraties en regio's zal uitstrekken. Het lijkt zinvol om deze algemene uitspraak nader toe te spitsen op de in deze studie onderscheiden regio's.

De Randstad heeft in de afgelopen jaren een ontwikkeling doorgemaakt waarbij steeds meer steden en zelfs agglomeraties met bevolkingsdaling zijn geconfronteerd. Momenteel vertoont ongeveer de helft van de in het onderzoek betrokken agglomeraties in de Randstad desurbanisatieverschijnselen, terwijl zelfs drie kwart van deze agglomeraties te maken heeft met daling van de bevolking van de respectievelijke kerngemeente. Sinds 1970 is de tendentie dat de bevolking van kerngemeenten sterker daalt, terwijl het groeitempo van de bevolking in de ringgemeenten afneemt. Indien deze tendentie zich voortzet, dan kan worden verwacht dat na verloop van tijd ook de ringgemeenten hun bevolking zullen zien dalen. Dit, gevoegd bij de leegloop van de kerngemeenten, die overigens na verloop van tijd zal verminderen, onder andere door het op gang komen van de

stadsvernieuwing impliceert dat ook in de toekomst rekening moet worden gehouden met een voortgaande vermindering van het inwonertal in agglomeraties welke reeds nu in de desurbanisatiefase verkeren. Bovendien mag worden aangenomen dat bij een voortzetting van de hiervoor vermelde tendentie ook de overige, veelal middelgrote agglomeraties, op niet al te lange termijn met desurbanisatie te maken krijgen. Het behoeft geen betoog dat een dergelijke ontwikkeling, waarbij in een bepaalde regio alle belangrijke agglomeraties in de desurbanisatiefase dreigen terecht te komen, een weinig hoopvol perspectief biedt. Toch moet in de Randstad ernstig met een dergelijke toekomst rekening gehouden worden.

In dit verband kan bovendien gewezen worden op het feit dat de stedelijke bevolking van Noord-Holland tussen 1970 en 1978 met 1,2% is gedaald, terwijl in Zuid-Holland de groei van de stedelijke bevolking praktisch nihil is (zie tabel 5).

Daarbij dient nog te worden opgemerkt dat niet alleen de groei van de stedelijke bevolking maar ook de groei van de totale bevolking in beide provincies in de afgelopen jaren aanzienlijk is teruggelopen en in toenemende mate achterblijft bij de nationale bevolkingsgroei. Dit is zowel een gevolg van een achterblijvende natuurlijke aanwas alsmede van een hoog vertrekoverschot. Op basis van het voorgaande zou men kunnen concluderen dat het niet uitgesloten is dat in de jaren tachtig de Randstad zich als geheel in de desurbanisatiefase bevindt.

Dit impliceert dan dat een van oorsprong lokaal proces zich ook op regionaal niveau is gaan manifesteren. Er dient in dit verband te worden opgemerkt dat de omvang van een dergelijke stagnerende regio uiteraard in de tijd kan variëren, onder andere omdat bijvoorbeeld door het proces van de hiervoor beschreven dynamiek van de stedelijke ontwikkeling ook aangrenzende steden en regio's met hetzelfde fenomeen te maken kunnen krijgen. Deze aangrenzende regio is in deze studie de zogenaamde ring om de Randstad. In tegenstelling tot de Randstad behoeft met een daling van de stedelijke bevolking hier naar alle waarschijnlijkheid nog niet te worden gerekend. Zowel in Noord-Brabant, Gelderland als Zeeland zijn in de afgelopen periode de groeipercentages voor zowel de stedelijke als de totale bevolking in toenemende mate boven het nationaal gemiddelde komen te liggen. Het lijkt overigens wel waarschijnlijk dat op vrij korte termijn ook in deze regio in enkele agglomeraties de desurbanisatiefase zal gaan intreden, omdat reeds nu 72% van de in deze regio onderzochte agglomeraties een absolute bevolkingsdecentralisatie te zien geeft. In algemene zin kan worden gesteld dat de stedelijke ontwikkeling in de onderhavige regio en, in tegenstelling tot de Randstad, een relatief sterk gedifferentieerd karakter zal

behouden, waarbij processen van stedelijke groei stagnatie en achteruitgang zich tegelijkertijd kunnen manifesteren.

Hetzelfde kan min of meer worden gezegd omtrent de toekomstige stedelijke ontwikkeling in de laatste onderscheiden regio, namelijk „overig Nederland”. Op Zuid-Limburg na is in de periode 1970-1978 de groei van de stedelijke bevolking in deze provincies groter dan de gemiddelde nationale groei. In deze regio valt het op dat noch de kerngemeenten, noch de ringgemeenten, noch de agglomeraties aan processen van bevolkingsdaling onderhevig zijn. Toch is de jaarlijkse groei van de kerngemeenten in het tijdvak 1950-1978 sterk gedaald. De ringgemeenten vertonen nog steeds een stijgende groei, hetgeen deze regio onderscheidt van beide andere. Hoewel in het hier beschouwde gebied nog geen desurbanisatie voorkomt, is het wel zo dat de groei van de agglomeraties sterk afneemt. Op basis van het voorgaande lijkt het gerechtvaardigd te veronderstellen dat de stedelijke ontwikkeling in de regio „overig Nederland” in de nabije toekomst in het teken zal staan van voortgaande suburbanisatie. Desurbanisatie lijkt zich in deze regio op korte termijn nog niet op grote schaal voor te doen. Toch wijzen met name de ontwikkelingen in Limburg op een spoedige introductie van het desurbanisatieverschijnsel in bepaalde agglomeraties alsook op stagnatie van de groei van de stedelijke bevolking. Behalve het feit dat de kerngemeenten van beide onderzochte Limburgse agglomeraties aan een proces van bevolkingsdaling onderhevig zijn, vertoont Limburg ten opzichte van de andere provincies in de regio „overig Nederland” de sterkste daling in de natuurlijke aanwas in stedelijke gemeenten en heeft voorts als enige provincie in deze regio een aanzienlijk vertrekoverschot van stedelijke bevolking (zie ook tabel 5).

Maatschappelijke gevolgen

Aan de hand van de beschouwingen omtrent de verwachte stedelijke ontwikkeling in de drie onderscheiden regio's zal nu in kort bestek worden ingegaan op de maatschappelijke gevolgen van een dergelijke ontwikkeling. Het lijkt daarbij zinvol om de aandacht met name te concentreren op de verwachte sterke toename van de desurbanisatie in de Randstad omdat deze waarschijnlijk reeds op korte termijn zeer belangrijke maatschappelijke gevolgen kan hebben.

In het algemeen gaat desurbanisatie niet alleen gepaard met een kwantitatieve achteruitgang van de bevolking van de betreffende agglomeraties, maar tevens met aanmerkelijke kwalitatieve veranderingen in de samenstelling van de bevolking en voorts met een werkgelegenheidsontwikkeling die sterk achterblijft bij de nationale ontwikkeling, waarbij

Tabel 5. Natuurlijke aanwas en migratie in stedelijke gemeenten a) gedurende 1960-1978 naar provincie

Provincie	Aantal gemeenten	Verandering in de stedelijke bevolking											
		1960 - 1970						1970 - 1978					
		%	gem. % per jaar	natuurlijke aanwas		migratie		%	gem. % per jaar	natuurlijke aanwas		migratie	
				%	gem. % per jaar	%	gem. % per jaar			%	gem. % per jaar	%	gem. % per jaar
Groningen	11	14,4	1,44	11,2	1,12	3,2	0,32	4,7	0,59	4,5	0,56	0,2	0,03
Friesland	16	11,9	1,19	11,3	1,13	0,6	0,60	10,9	1,36	5,9	0,74	5,0	0,63
Drenthe	9	24,2	2,42	16,4	1,64	7,8	0,78	12,3	1,54	7,1	0,89	5,2	0,56
Overijssel	26	15,7	1,57	15,3	1,53	0,4	0,40	8,8	1,10	6,8	0,85	2,0	0,25
Gelderland	38	19,2	1,92	13,8	1,38	5,4	0,54	9,3	1,16	5,8	0,73	3,5	0,44
Utrecht	16	16,2	1,62	12,0	1,20	4,2	0,42	5,2	0,65	4,9	0,61	0,3	0,04
Noord-Holland	30	7,8	0,78	9,0	0,90	- 1,2	- 0,12	- 1,2	- 0,15	2,4	0,30	- 3,6	- 0,45
Zuid-Holland	52	7,9	0,79	10,3	1,03	- 2,4	- 0,24	0,3	0,04	3,6	0,45	- 3,3	- 0,41
Zeeland	8	10,7	1,07	10,2	1,02	0,5	0,05	14,0	1,75	5,2	0,65	8,8	1,10
Noord-Brabant	46	20,3	2,03	16,7	1,67	3,6	0,36	10,8	1,35	7,2	0,90	3,6	0,45
Limburg	24	10,8	1,08	14,6	1,46	- 3,8	- 0,38	2,0	0,25	4,1	0,51	- 2,1	- 0,26
Totaal	276	12,6	1,26	12,2	1,22	0,4	0,04	4,5	0,56	4,6	0,58	- 0,1	- 0,01

a) Stedelijke gemeenten zijn hier gedefinieerd als gemeenten met meer dan 10.000 inwoners in 1970.

het aantal arbeidsplaatsen in de desurbaniserende agglomeratie veelal daalt. Een sterke bevolkingsdaling zal ongetwijfeld ook gevolgen hebben voor de kwaliteit en omvang van het voorzieningenniveau in de agglomeratie. Indien het desurbanisatieproces zich inderdaad op regionaal niveau in de Randstad zal gaan voordoen dan zullen niet alleen voorzieningen van lagere orde, zoals scholen en buurtwinkels onder druk komen te staan, maar eveneens de hoogwaardige voorzieningen met een regionale functie, zoals streekzakenhuizen, theaters, grote winkelcentra, universiteiten enz.

Een ander aspect van een bevolkingsdaling in de Randstad heeft betrekking op de financiële positie van de verschillende gemeenten in deze regio. In dit verband lijkt het niet onrealistisch om te veronderstellen dat, gezien de thans in Nederland bestaande relatie tussen inwonertal en gemeentelijk inkomen, de relatief grote financiële problemen waar momenteel met name de grote steden in het Westen mee kampen, zich in de toekomst ook in andere steden op dezelfde schaal zullen kunnen gaan voordoen. Deze verwachting krijgt nog meer gestalte indien men bedenkt dat gemeenten in de desurbanisatiefase zich geplaatst zien voor grote kapitaaluitgaven in verband met de juist in deze steden zo noodzakelijk uit te voeren stadsvernieuwingprojecten.

Uit diverse studies is gebleken dat een kwantitatieve daling van de bevolking in een gemeente veelal gepaard gaat met belangrijke wijzigingen in de kwalitatieve structuur van de lokale bevolking. In dit verband kan worden gewezen op de kwalitatieve verandering die zich in de bevolkingstructuur van de drie grootste Nederlandse steden in de afgelopen jaren heeft voltrokken. Deze steden worden momenteel gekenmerkt door een relatief beperkte differentiatie in de bevolkingssamenstelling. In genoemde steden bevinden zich momenteel relatief grote aantallen eenpersoonshuishoudens, gastarbeiders en ouden van dagen, terwijl het aandeel van gezinnen met kinderen in de totale stedelijke bevolking ver beneden het nationaal gemiddelde ligt. De gevolgen van dergelijke kwalitatieve veranderingen in de bevolkingsoopbouw worden heden ten dage in de grote steden steeds duidelijker zichtbaar. Een van de actuele voorbeelden is in dit verband de noodzaak om de kwaliteit van het onderwijs in de grote steden aan te passen aan de omstandigheid dat in bepaalde wijken het aanbod van kinderen van gastarbeiders het aanbod van kinderen van Nederlandse ouders overtreft. Ook in algemene zin ontstaat in de grootste steden een stijgende noodzaak het aanbod van stedelijke voorzieningen aan te passen aan de gewijzigde maatschappelijke behoeften. Het ligt voor de hand dat naarmate dergelijke processen van omvangrijke kwantitatieve en kwalitatieve veranderingen in respectievelijk de omvang en de samenstelling van de bevolking zich over een groter gebied gaan uitstrekken ook de noodzaak van opheffing en aanpassing van bestaande voorzieningen, alsmede het tot stand brengen van nieuwe voorzieningen zal toenemen. Het lijkt onvermijdelijk dat in een dergelijke situatie omvangrijke kapitaalvernietiging plaatsvindt.

De gememoreerde veranderingen in de samenstelling van de bevolking veroorzaken in de betreffende agglomeratie veelal een daling van de koopkracht, hetgeen weer gevolgen heeft voor de kwaliteit van het stedelijk voorzieningenniveau.

Een volgende belangrijke ontwikkeling in steden in de desurbanisatiefase betreft de kwantitatieve en kwalitatieve veranderingen in de werkgelegenheid. Het blijken vooral de meer routinematige industriële en dienstverlenende activiteiten te zijn die uit de desurbaniserende agglomeratie wegtrekken, waarbij overigens het tempo van decentralisatie achterblijft bij het tempo van de bevolkingsdecentralisatie. De decentralisatie van de werkgelegenheid voor de hoogstbetaalden is vooralsnog relatief beperkt van omvang. Een aanzienlijke toename van het forensisme is hiervan het gevolg.

Ten aanzien van alle hiervoor genoemde processen mag worden verwacht dat er in de toekomst een ruimtelijke

schaalvergroting zal plaatsvinden in de zin dat de kwantitatieve en kwalitatieve veranderingen in de omvang en structuur van bevolking en werkgelegenheid alsmede alle overige daarmee verband houdende ontwikkelingen zich niet meer alleen op niveau van enkele grote agglomeraties maar ook op het regionale niveau van de Randstad zelf kunnen gaan voordoen. Dit impliceert derhalve dat de mogelijkheid bestaat dat in de nabije toekomst een hele regio gekenmerkt zal gaan worden door onder andere een relatief kleine natuurlijke aanwas ten gevolge van lage geboorte- en hoge sterftecijfers, alsmede door hoge vertrekoverschotten, een eenzijdige bevolkingsopbouw, afnemende werkgelegenheid, grote werkloosheid met name onder de laagstbetaalden, verminderd voorzieningenniveau enz. Bovendien zal de regio dan worden gekenmerkt door het feit dat een groot aantal gemeenten in deze regio met zeer ernstige financiële problemen kampt. Kortom, de Randstad of wel de gezamenlijke provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht zouden in deze situatie onbetwist de grootste probleemregio van Nederland vormen.

In vergelijking hiermee ziet de toekomst van de beide andere regio's er heel wat rooskleuriger uit. Het is waarschijnlijk dat deze regio's ook in de toekomst voornamelijk gekenmerkt zullen worden door een groeiende bevolking en een ten opzichte van de Randstad wat gunstiger werkgelegenheidsontwikkeling, hoewel deze laatste in ieder geval op korte termijn nog wel bij de bevolkingsgroei zal achterblijven. Er zal in deze regio's ten gevolge van de kwantitatieve groei van de bevolking en de waarschijnlijk relatief beperkte kwalitatieve veranderingen in de bevolkingsoopbouw met name behoefte bestaan aan fysieke uitbreiding van het voorzieningenniveau, zoals meer scholen, meer ziekenhuizen, meer winkelcentra en uiteraard ook meer woningen. Ook ten behoeve van het bedrijfsleven zal de capaciteit aan bedrijfsruimte, kantoren enz. moeten worden uitgebreid.

Men zou — lichtelijk overdreven — kunnen zeggen dat wat in de Randstad wordt afgebroken in de andere regio's weer moet worden opgebouwd. Vanuit maatschappelijk oogpunt bezien is dat een tamelijk kostbare en inefficiënte bezigheid. Overigens dient erop te worden gewezen dat de verwachting van een gedifferentieerde stedelijke ontwikkeling in de ring om de Randstad alsook in de rest van Nederland impliceert dat er tussen en binnen deze beide regio's zich aanzienlijke verschillen kunnen voordoen in de respectievelijke ruimtelijke, demografische en sociaal-economische ontwikkeling.

Het behoeft geen betoog dat het karakter van de hiervoor gegeven beschouwingen zeer globaal en speculatief is. De basis van de overwegingen wordt gevormd door een op grond van de tot nu toe in het kader van het CURB-project verkregen onderzoeksresultaten vastgestelde trendmatigheid in de stedelijke ontwikkeling. Het is natuurlijk de vraag of ook in de toekomst steden zich langs hetzelfde patroon als in het verleden zullen blijven ontwikkelen, terwijl bovendien te weinig duidelijkheid bestaat over het karakter van de verstedelijking na de desurbanisatiefase. Zo kan men denken aan voortgaande desurbanisatie, leidend tot algehele ontmanteling van bestaande stedelijke culturen of, in tegenstelling daartoe, aan reurbanisatie, hetgeen weer een bloeiperiode voor de desurbaniserende agglomeraties en regio's kan inluiden. Het is van groot belang dat in de nabije toekomst een zo volledig mogelijk beeld wordt verkregen omtrent de stedelijke ontwikkeling die op korte en middellange termijn bij ongewijzigd beleid redelijkerwijs mag worden verwacht. Ten einde een dergelijk beeld te verkrijgen is het noodzakelijk dat door middel van onderzoek onder andere antwoord kan worden gegeven op de vraag welke factoren verantwoordelijk zijn voor het feit dat steden zich volgens een min of meer vast patroon lijken te ontwikkelen. Aan de hand van de onderzoeksresultaten dient ook te worden nagegaan in hoeverre het aannemelijk is dat de geselecteerde

factoren ook in de toekomst de stedelijke ontwikkeling zullen bepalen.

In algemene zin zal onderzoek naar de determinanten van de stedelijke dynamiek gericht moeten zijn op het waarderen en verklaren van de wijzigingen die zich in de loop van de tijd in de relatieve aantrekkelijkheid van steden en regio's als woonplaats voor de bevolking en als vestigingsplaats voor bedrijven voordoen. De onderzoeken die in dit verband relevant zijn zullen noodzakelijkerwijs een breed terrein moeten bestrijken omdat in principe onder andere onderzoek moet worden verricht naar de ontwikkelingen in alle elementen van het stedelijk systeem, zoals de omvang, kwaliteit en lokatie van stedelijke woon- en recreatiegebieden, de lokatie, de omvang en kwaliteit van de stedelijke werkgelegenheid, de lokatie en kwaliteit van de stedelijke sociale infrastructuur, de kwaliteit van de verkeersinfrastructuur enz.

Hoewel er al veel onderzoek op deze terreinen is en wordt verricht zijn deze onderzoeken toch veelal te beperkt van omvang en te partieel van karakter. Een meer integrale benadering van de diverse elementen uit het stedelijk systeem

lijkt noodzakelijk om de stedelijke dynamiek op zinvolle wijze te kunnen bestuderen.

Mede op grond van de hier gepresenteerde beschouwingen over de verwachte tendenties in de stedelijke ontwikkeling van Nederland in het algemeen en van de Randstad in het bijzonder kan worden gesteld dat het de hoogste tijd is dat er een anticiperend beleid wordt ontwikkeld, een beleid dat in plaats van op het achteraf bestrijden meer gericht is op het voorkomen van ongewenste stedelijke ontwikkelingen. Voor de totstandkoming van een dergelijk beleid is het noodzakelijk dat op korte termijn wordt overgegaan tot een diepgaande bestudering van het proces van stedelijke ontwikkeling, ten einde tot identificatie te kunnen komen van de drijvende krachten achter dit proces. Kennis hieromtrent vormt een noodzakelijke voorwaarde om het verstedelijkingsproces vroegtijdig op adequate wijze te kunnen beïnvloeden.

Leo van den Berg
Sjaak Boeckhout
Jan van der Meer

Vacatures

Functie:	Blz.:		
<i>ESB van 15 augustus</i>			
Coördinator economiewinkel (5/10 dagtaak) bij de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen	823	Bureauhoofd (m/v) voor het Bureau Begrotingszaken van de Hoofdafdeling Comptabiliteit en Financiële Zaken van het Ministerie van Buitenlandse Zaken	II
Medewerker bedrijfscontacten bij de provincie Utrecht	824	Regionaal-economisch beleidsmedewerker (m/v) voor het bureau Economische Zaken van de Provincie Zuid-Holland	III
Econoom (m/v) voor de afdeling Financiën en Belasting van de Gemeente Rijswijk	825	Economisch medewerker (m/v) voor het management bij het Algemeen Ziekenfonds Haaglanden te 's-Gravenhage	IV
Wetenschappelijk onderzoeker bij de vakgroep Besliskunde, Statistische en Wiskundige Methoden der Econometrie van de Subfaculteit Econometrie van de Katholieke Hogeschool Tilburg	826	<i>ESB van 29 augustus</i>	
Wetenschappelijk medewerker (m/v) t.b.v. de Stafafdeling Epidemiologie en Informatica, Sector Onderzoek, Analyse en Statistiek van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne te Leidschendam	828	Jurist met enige ervaring voor De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rijnland	II
Econoom (m/v) t.b.v. de Directie Algemene Financiële en Economische Politiek van het Ministerie van Financiën te 's-Gravenhage	828	Hoofd onderafdeling economie (m/v) t.b.v. de Hoofddirectie van de Waterstaat, Hoofdafdeling Financieel-Economische en Planologische Zaken voor het Ministerie van Verkeer en Waterstaat te 's-Gravenhage	858
Wetenschappelijk onderzoeker (m/v) t.b.v. het Proefstation voor de Akkerbouw en de Groenteteelt in de Vollegrond, afdeling Bedrijfsynthese van het Ministerie van Landbouw en Visserij te Lelystad	828	Bedrijfseconomisch medewerker voor het bureau Financieel-Economisch Beleid van de afdeling Financiële Zaken van de secretarie van de gemeente Nieuwegein	861
Organisatiesdeskundige en een specialist kwaliteitsbeheer voor de Postgiro en Rijkspostspaarbank te 's-Gravenhage	II/III	Statistisch analist(e) voor de afdeling Wiskunde en statistiek voor de Sociale Verzekeringsbank Amsterdam	866
Controller voor de sector Algemene Boeken van de Uitgeverij Spectrum BV te De Meern	IV	Econoom of bedrijfskundige voor de afdeling Economische en Algemene Zaken bij de Stichting Academisch Rekencentrum Amsterdam	873
<i>ESB van 22 augustus</i>			
Econoom voor de Stichting Informatieverwerking Mid- en Kleinbedrijf van het Hoofdbedrijfschap detailhandel te 's-Gravenhage	840	Bedrijfseconoom bij Limagas NV te Heerlen	879
Econoom voor de hoofdafdeling Maatschappelijke Technologie van de Nijverheidsorganisatie TNO te Apeldoorn	846	Economisch administratief medewerker voor de afdeling Concernadministratie van de Heidemij te Arnhem	879
Econoom voor de Studie- en onderzoekgroep van de Nederlandse Spoorwegen te Utrecht	850	Econoom voor het secretariaat van de sector verwerkte producten van het Hoofdproductschap voor Akkerbouwproducten te 's-Gravenhage	881
Econoom (m/v) voor de afdeling economische zaken van het bureau FME te Zoetermeer	851	Jonge bedrijfseconomen en gevorderde NivRA-studenten voor controller of intern accountant voor Estel te IJmuiden	882
Beleidsmedewerker voor het bureau Economische Zaken van de Secretarie van de Gemeente Zwolle	852	SPD-ers en HEAO-ers voor Philips' Telecommunicatie te Hilversum	883
Jurist of econoom (m/v) bij de Raad voor het Filiaal- en Grootwinkelbedrijf te Amsterdam	852	Econoom voor Bureau Economisch onderzoek van Economische Zaken en Havenaangelegenheid bij de gemeente Amsterdam	883
Hoofd (m/v) van de Hoofdafdeling Statistieken van Criminaliteit en Rechtspleging bij het Centraal Bureau voor de Statistiek	II	Financieel analist bij de Overseas Projects Division van het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam	884
		Statisticus voor de hoofdafdeling Onderzoek en Statistiek van de gemeentesecretarie van de gemeente Eindhoven	884
		Wetenschappelijk medewerker ten behoeve van de Afdeling Beleidsadvies en Onderzoek van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor 's-Gravenhage	III
		Bedrijfseconoom voor de Financieel-Economische Dienst van NV PEGUS	III
		Regionaal econoom/teamleider voor het stadsgewest 's-Hertogenbosch	IV

Internationale economie, energie en inflatie

DRS. J. LINTJER*

Twee van de belangrijkste problemen waarmee de wereldeconomie thans te kampen heeft zijn de energievoorziening en de oplopende inflatie. Voor het waarborgen van de toekomstige energievoorziening zijn reële energieprijshoogtes gewenst. Deze versterken echter de reeds oplopende inflatie in de OECD-landen. De auteur is van mening dat inflatiebestrijding in internationaal verband thans de hoogste prioriteit dient te verkrijgen. Hij bepleit invoering van een internationaal gecoördineerd anti-inflatieplan met als elementen o.a. het niet-doorberekenen van de relatieve prijsverhoging van energie, kwantitatieve normen voor de geldhoeveelheid, een zekere regulering van de internationale liquiditeitscreatie en grotere aandacht voor de inflatoire effecten van overheidsmaatregelen.

De internationale economische situatie

Opnieuw ziet de internationale economische situatie er niet rooskleurig uit. De toch al zwakke economische groei van de industriële (OECD-)landen zal de komende 12-maandsperiode verder afnemen tot een tempo waarbij de werkloosheid verder zal oplopen. Het inflatiepercentage komt voor de OECD-landen als totaliteit weer in de dubbele cijfers.

Overheersend in het conjunctuurbeeld is thans de Amerikaanse recessie; dat is overigens geen onverwachte tegenvaller. Immers, de reële groei in de Verenigde Staten is sinds de recessie van 1974-1975 vrij sterk geweest; gemiddeld 5% per jaar t.o.v. gemiddeld 3,5% voor de Westeuropese landen. Als gevolg van deze economische expansie zijn onlangs de grenzen van de capaciteitsbenutting in de Verenigde Staten vrijwel bereikt en is de werkgelegenheid aanzienlijk toegenomen. De daaruit voortvloeiende recente stijging van het inflatietempo en het restrictieve karakter van het monetaire en budgettaire beleid dragen nu bij aan een vermindering van de vraag en de binnenlandse produktiestijging.

In West-Europa zijn de geringe economische groei, het trage investeringsbeloop en de aanhoudend hoge werkloosheid echter niet een gevolg van een oververhitting van de economie, maar veeleer resultaat van een onvoldoende herstel van de recessie van 1974-1975.

Zoals gezegd zijn de vooruitzichten niet veelbelovend. Het ziet ernaar uit dat de OECD-landen wat de groei van het BNP betreft in de komende 12-maandsperiode niet boven de 2% uitkomen. Dit cijfer is enigszins vertekend omdat de Verenigde Staten, met een geschatte groei van het BNP

van 0% op jaarbasis in de tweede helft van 1979 en 1% in de eerste helft van 1980, zwaar wegen in het OECD-totaal (nl. 39%). Zo groeien Japan en de Bondsrepubliek naar schatting met 4,5% resp. 3% in genoemde periode. Nederland lijkt nauwelijks boven de 2,5% groei van het BNP uit te kunnen komen (raming OECD-secretariaat).

Als gevolg van de recente olieprijsverhogingen zal de lopende rekening van de betalingsbalansen van veel OECD-landen eveneens verslechteren. De overschotten op lopende rekening van Japan en de Bondsrepubliek, resp. \$ 16,5 mrd. en \$ 8,7 mrd. in 1978, zullen dit jaar aanzienlijk worden gereduceerd, mogelijk tot - \$ 2 mrd. resp. + \$ 2 mrd. Het Nederlandse saldo op de lopende rekening verandert nauwelijks als gevolg van een olieprijsstijging; het vertoont zelfs een licht positief effect als resultaat van eventuele secundaire prijsverhogingen van primaire goederen. Het beoogde van de lopende rekening in de VS wordt in belangrijke mate bepaald door de recessie; een drastische beperking van het tekort (dat in 1978 nog \$ 14 mrd. bedroeg) ligt voor de hand. Een en ander heeft tot gunstig gevolg dat de omvangrijke betalingsbalansonevenwichtigheden tussen de grote OECD-landen in de loop van dit jaar zullen verdwijnen.

Ungunstig ziet de situatie er uit voor de groep niet-olieproducerende ontwikkelingslanden. Het tekort van die groep op de lopende rekening, in 1973 \$ 11 mrd., zal dit jaar mogelijk \$ 47 mrd. bedragen en volgend jaar waarschijnlijk de \$ 50 mrd. overtreffen. Daarbij is de reële groei afgezwakt tot 5% op jaarbasis. Een verdergaande groei vertraging lijkt slechts te voorkomen door de schuldenlast nog verder uit te breiden. De totale schuld van deze groep bereikte vorig jaar al het hoge niveau van 27% van het BBP. Daarnaast zijn in veel landen commerciële schulden, met kortere looptijden en hogere rentes, een belangrijke plaats gaan innemen. Het financieringsprobleem van deze groep landen zal ruime aandacht moeten vergen. In dit artikel zal dit onderwerp overigens niet aan de orde komen.

In de nabije toekomst lijkt een drietal factoren overwegende invloed uit te oefenen op het verloop van de wereld-economie, t.w. energie, inflatie en de mate waarin internationale samenwerking kan worden gerealiseerd voor het aanpakken van eerstgenoemde problemen.

Energie

Dank zij het prijs- en aanbodbeleid van de OPEC t.a.v. ruwe olie (en dank zij incidentele factoren als de Yom-Kippuroorlog en de Iraanse crisis) is de wereld ten slotte

* Schrijver is als financieel attaché verbonden aan H.M. Ambassade te Parijs alsmede aan de Permanente Vertegenwoordiging van Nederland bij de OECD aldaar. De in dit artikel vermelde opvattingen zijn strikt persoonlijk.

uit haar ongezonde energieslaap wakker geschud. Voor verschillende waarnemers was het al geruime tijd duidelijk dat de relatieve prijs van energie te laag was. De onregelmatige prijsverhogingen stellen echter extra eisen aan het macro- en micro-economische beleidsinstrumentarium van de olie-importerende landen.

De feiten zijn bekend. Op 28 juni jl. heeft OPEC besloten de bodemprijs („marker crude”) te verhogen van \$14,55 tot \$ 18 per barrel (159 liter). De maximale prijs, afhankelijk van kwaliteit en lokatie, werd vastgesteld op \$ 23,50. Op basis van de thans bekende gegevens zal de gemiddelde OPEC-prijs in het derde kwartaal van dit jaar iets boven de \$ 20 per barrel uitkomen. Daarmee zijn de recente prijsverhogingen in absolute termen vergelijkbaar met de verhogingen van 1973/1974, t.w. \$ 7,26 resp. \$ 7,50 per barrel. In verhouding tot het BBP van de gezamenlijke OECD-landen bedraagt de recente prijsverhoging met 1,1% meer dan de helft van die van 1973/1974 (1,9% BBP).

De macro-economische effecten van een zodanige forse prijsverhoging zijn niet gering. Het directe effect is een druk op de importprijzen en daarmee op het binnenlands prijspeil van de olie-importerende landen. De netto olie-importrekening van de OECD zal, ceteris paribus, oplopen van \$ 134 mrd. in 1978 tot \$207 mrd. in 1979 1). In relatie tot de totale binnenlandse vraag van de OECD, ca. \$ 6.500 mrd., betekent dit een direct ruilvoetverlies van meer dan 1%, tot uiting komend in een stijging van het binnenlands prijspeil en een dienovereenkomstige reële inkomensdaling. Er zal voorts sprake zijn van vraagtuitval in het OECD-gebied, naar de mate waarin additionele OPEC-inkomsten niet in de OECD-landen worden gespenseerd.

De ervaring na de prijsverhoging van 1973/1974 heeft geleerd dat, verspreid over een aantal jaren, de totale vraagtuitval beperkt is gebleven tot ca. 25% van de additionele OPEC-inkomsten. Indien we aannemen dat in het jaar waarin de prijsverhoging plaatsvindt 50% vraagtuitval voorkomt, zal de BNP-volumegroei, incl. multiplier-effect, met ca. 1% verminderen. De totale reële inkomensvermindering bedraagt derhalve ca. 2%.

Betalingsbalanseffecten werken zowel aan de volumekant (vermindering van de groei van het BNP leidt tot vermindering van de import; het exportvolume stijgt vanwege OPEC-import) als aan de prijzenkant (hogere importprijzen leiden tot hogere OECD-exportprijzen). In totaliteit zal de handelsbalans van de OECD op jaarbasis ca. \$ 30 mrd. verslechteren.

Indien aangenomen wordt dat de prijs van andere energiedragers proportioneel stijgt met de olieprijs, resulteert hieruit in de cijferopstelling een extra verhoging van 1%. Het in werking treden van de loon/prijsspiraal zal het prijsbeeld vervolgens nog verder verslechteren. Hoewel kwantificering van dit secundaire effect moeilijk is (de mate waarin lonen op deze prijsverhoging zullen reageren is onzeker) kan aangenomen worden dat in totaliteit het binnenlandse prijspeil, in het eerste jaar, met meer dan 2% zal stijgen.

Hoe moet nu in het licht van deze macro-economische consequenties het OPEC-beleid beoordeeld worden? Illustratief in dit verband is het verloop van de ruilvoet tussen olie en industriële goederen. OPEC-landen besteden immers het overgrote deel van hun additionele inkomsten aan de aankoop van industriële goederen in het OECD-gebied.

Uit de tabel blijkt dat in vergelijking met de situatie in 1974 dit jaar voor het eerst de koopkracht van de OPEC zal verbeteren. De afgelopen jaren is in feite sprake geweest van enige koopkrachtaantasting van het olie-inkomen. In dit licht bezien kan het prijsbeleid dat de OPEC sinds 1974 voert, voorwaar niet overmatig worden genoemd.

Bij de jongste prijsaankondiging van de OPEC is tevens naar voren gebracht dat eventuele voortgezette dollardepreciatie voor de OPEC aanleiding zou zijn de prijzen in de toekomst, in plaats van in dollars, in een valutamand vast te stellen. Dit is evenwel grotendeels een fictief probleem. Er is geen enkele aanleiding voor de OPEC-landen de valuta-

Tabel. Ontwikkeling van de ruilvoet tussen olie en industriële goederen (indices in dollars; 1972 = 100)

	Gemiddelde olie-importprijs voor de OECD a)	Gemiddelde waarde van de industriële export van de OECD b)	Ruilvoet
1972	100	100	100
1973	129,5	117,5	110
1974	388,5	143,5	270,5
1975	417	161	259
1976	444,5	162	275
1977	479	177	270,5
1978	484	204	237
1979	646	224	288

Bron: Berekend op basis van OECD-cijfermateriaal.

a) Rekening houdend met een vertraging van 6 weken na een prijsbeslissing van de OPEC.
b) Benadering van de importprijs voor de OPEC. Waarschijnlijk is de werkelijke prijs iets hoger vanwege verzoeken om snelle levering, lange wachttijden in havens enz.

keuze te wijzigen omdat, indien koopkrachtaantasting wordt gevreesd, de prijs, ook in dollartermen, kan worden verhoogd (uiteraard ceteris paribus). Mocht OPEC toch anders beslissen dan mag een belangrijke koersval van de dollar niet worden uitgesloten, hetgeen de onevenwichtigheden in de wereldeconomie slechts zal vergroten.

Bij een beoordeling van het prijsbeleid van de OPEC kan de vraag worden gesteld wat onder een redelijke prijsstelling voor ruwe olie (cq. voor andere energiedragers) moet worden verstaan 2). Op deze vraag is moeilijk een kwantitatief eenduidig antwoord te geven. Diverse factoren spelen hierbij een rol. Genoemd kunnen worden de schaars-tefactor, de noodzaak van energiebesparing, de behoefte aan nieuwe investeringsstimulansen zowel m.b.t. ruwe olie als m.b.t. alternatieve energiebronnen, de gedeeltelijke substitutie, op korte termijn, van olie door kolen. Wat laatstgenoemd element betreft kan worden vastgesteld dat bij het huidige prijsniveau van energie kolenwinning weer concurrerend is. In verband met bijkomende, remmende overwegingen, zoals milieu-aantasting, aanpassing van fabrieksinstallaties enz., zal commerciële kolenwinning eerst volledig renderend worden na een verdere relatieve prijsstijging van energie; waarnemers noemen \$ 5 per barrel. Hogere energieprijzen zullen eveneens een positieve invloed uitoefenen op noodzakelijke, en mogelijke bezuinigingen van consumentenzijde. De thans bekende reserves aan aardgas en olie zullen bij een relatieve prijsverhoging in toenemende mate kunnen worden geëxploiteerd. De exploitabele voorraden in de wereld aan gas en olie belopen resp. 60 mrd. ton olie-equivalent en 400 mrd. ton olie. Een hogere prijsstelling zal het exploitabel deel van de totale wereldvoorraden aanzienlijk kunnen verruimen. Ten slotte kan worden vastgesteld dat op lange termijn de energieprijs zal moeten worden bepaald door de vervangingskosten van ruwe olie door alternatieve energiebronnen.

Gelet op het vorenstaande valt een kwalitatieve uitspraak over de prijsstelling van olie licht te doen: een verhoging van de relatieve energieprijs over een lange reeks van jaren is geboden. Over de mate van en het tempo waarin prijsverhoging moet geschieden, verschillen de meningen. Het lijkt evenwel niet onredelijk als vuistregel een stijging van 3 a 4% reëel per jaar aan te nemen. Opgemerkt zij dat de OPEC met zijn prijsbeleid er aanzienlijk toe heeft bijgedragen dat bovengenoemde opvatting thans alom post lijkt te vatten.

Men kan zich afvragen of de OPEC-landen een zodanige prijszetting zelf zouden kunnen afdwingen 3). In theorie

1) Dit cijfervoorbeeld is slechts illustratief. Geen rekening is gehouden met optredende vertragingen, met geleidelijkheid van de prijsverhoging noch met eventuele reacties van consumenten en investeerders.

2) In het navolgende wordt ervan uitgegaan dat alom getroffen bezuinigingsmaatregelen excessieve vraag ecarteren.

is dit zeker denkbaar. De OPEC-landen nemen een overheersende positie in bij het aanbod van ruwe olie (ca. 31 mln. barrel per dag versus ca. 21 mln. barrel per dag uit niet-OPEC-bronnen). Bovendien is OPEC in beginsel ook in staat zijn aanbodvolume voldoende te fluctueren, zowel in opwaartse als neerwaartse richting. Rekening houdend met de aanwezige productiecapaciteit en de behoefte aan financiële middelen uit hoofde van ontwikkelingsprogramma's, wordt geschat dat het OPEC-aanbod van ruwe olie gedurende een ruime periode kan variëren tussen 25 en 35 mln. barrel per dag 4). Relatief kleine aanpassingen van het aanbod hebben echter al grote gevolgen voor de marktprijs. Dit wordt veroorzaakt door de lage prijselasticiteit op korte termijn van de vraag naar ruwe olie. Volgens OECD-schattingen schommelt deze prijselasticiteit tussen - 0,03 en - 0,15. Indien de laagste waarde wordt aangehouden zou een prijsverhoging van ca. 30% nodig zijn om een aanbodtekort van 1% op korte termijn te overbruggen (onder de veronderstelling van een korte-termijnaanbodelasticiteit van 0).

De conclusie kan derhalve luiden dat OPEC potentieel in staat moet worden geacht voor ruwe olie, en daarmee impliciet voor andere energiedragers, een relatieve prijsstijging op langere termijn te realiseren. Ten einde schok-effecten te vermijden en met het oog op toekomstige investeringsbeslissingen, lijkt het van belang dat dergelijke prijsverhogingen regelmatig en stapsgewijs plaatsvinden en bovenal dat duidelijkheid wordt gegeven over de orde van grootte van de prijsaanpassingen. Intensief overleg met de OPEC hieromtrent ligt voor de hand en dient op gang te worden gebracht. Indien en voor zover OECD-landen er niet in slagen gezamenlijk met OPEC-landen een prijsbeleid uit te werken, dient te worden overwogen het eigen beleidsinstrumentarium in te zetten. Daarbij kan vooral worden gedacht aan belasting- en subsidiemaatregelen.

Alvorens tot een gereguleerd prijsbeleid t.a.v. energie kan worden overgegaan, zal in landen waarin het binnenlandse prijsniveau van energie nog niet is aangepast aan het huidige wereldprijsniveau, dit alsnog zo spoedig mogelijk moeten geschieden. Dit is met name van belang voor de Verenigde Staten, die in 1978 ca. 50% van de totale energievraag van het OECD-gebied voor hun rekening hebben genomen. De effecten van het onmiddellijk vrij laten van energieprijzen zijn tweemaal. In de Verenigde Staten zou b.v. het binnenlandse prijsniveau, in een twaalfmaandsperiode, met ½% worden verhoogd (afgezien van secundaire effecten). Anderzijds zou volgens officiële Amerikaanse schattingen de energieconsumptie in genoemde periode met ca. 1% verminderen en de binnenlandse energieproductie met ca. 4% toenemen.

Inflatie

Het inflatieprobleem is diep geworteld in de economieën der westerse landen. Weliswaar is sinds 1976 de inflatie (te definiëren als een stijging van het consumptieprijspeil) in het OECD-gebied verminderd maar het niveau is hoog gebleven, ondanks een in veel landen optredende stagnatie van de economie. Dit jaar valt wederom een acceleratie te verwachten in het licht van de gestegen olieprijsen en de ongunstige vooruitzichten voor de loonontwikkeling. De gemiddelde jaarlijkse consumptieprijsstijging van de OECD-landen als groep heeft zich sinds 1973 als volgt ontwikkeld:

1973	7,9%
1974	13,4%
1975	11,4%
1976	8,6%
1977	8,7%
1978	7,9%

1979 (eerste halfjaar) 11,8% op jaarbasis

Niet alleen heeft de gemiddelde inflatie zich de afgelopen

jaren op een hoog niveau gestabiliseerd, ook de verschillen in inflatietempi tussen de diverse landen zijn groot gebleven. Zo bedroeg van de zeven grootste OECD-landen het verschil tussen de hoogste en laagste inflatievoet respectievelijk in de periode 1961 - 1970: 3,1%, in de periode 1971 - 1976: 7,7%; in 1977: 13,1% en in 1978: 9,5%.

Het hedendaagse inflatieprobleem is zeer complex van aard. De oorzaken zijn velerlei en verschillen uiteraard van land tot land. Niettemin lijkt het mogelijk een aantal oorzaken aan te duiden die veel landen gemeenschappelijk hebben.

- In de eerste plaats lijken in het huidige conjunctuurbeeld van de vraagzijde weinig inflatoire stimulansen uit te gaan. Mogelijk ontwikkelen zich in enkele landen nog vertraagde impulsen als gevolg van het bereiken van capaciteitsgrenzen in bepaalde sectoren. Ook kan in een aantal landen gesproken worden van bestedingsinflatie van de zijde van de overheid, omdat het beslag van de overheid op de volkshuishouding boven de daartoe gestelde normen uitgaat. Echter, de rustige ontwikkeling van de andere bestedingscategorieën compenseert dit effect grosso modo.

- Een belangrijke factor in het inflatiebeeld in veel landen wordt gevormd door de reële-loonkostenontwikkeling die uitgaat boven de voor de ruilvoet gecorrigeerde arbeidsproductiviteit. Dit vindt plaats ondanks de hoge werkloosheid, hetgeen erop wijst dat de Phillipscurve (die de relatie aangeeft tussen percentuele veranderingen van de lonen en van de werkloosheid) niet volgens verwachting werkt. De curve heeft kennelijk een meer verticaal verloop dan voorheen werd verondersteld en is mogelijk ook naar rechts verschoven.

- In diverse OECD-landen, maar vooral in de Verenigde Staten, verzwakt de trage produktiviteitsgroei het inflatieprobleem niet onaanzienlijk. De afgelopen vijf jaar schommelde de Amerikaanse produktiviteitsstijging in de verwerkende industrie tussen de 1 en 2%, in vergelijking met een groei van 3% in de jaren daarvoor. De oorzaken van deze ontwikkeling zijn niet geheel duidelijk, maar mogelijk gelegen in de gevolgen van het conjunctuurverloop, structurele veranderingen in de beroepsbevolking, toegenomen overheidsregulering en vermindering van uitgaven voor investeringen en voor onderzoek en ontwikkeling.

- Omvangrijke liquiditeitscreatie en -activering, die de behoefte aan liquiditeiten uit hoofde van de reële productiegroei overtreffen, dragen bij tot inflatie (monetaire inflatie). Naast binnenlandse liquiditeitscreatie kan liquiditeitstoevoer uit het buitenland plaatsvinden. Het zijn met name het Amerikaanse betalingsbalanstekort en het functioneren van de eurovalutamarkt die internationaal liquiditeitscreërend werken en daarmee bijdragen aan een inflatoir klimaat 5). De aanmerkelijke verschillen in inflatietempi tussen diverse landen kunnen grote wisselkoerswijzigingen uitlokken, die op zich weer kunnen bijdragen aan het voortbestaan van deze verschillen. Het is aannemelijk dat een wisselkoersverandering weliswaar het invoerprijspeil pro tanto beïnvloedt, maar minder effect heeft op het uitvoerprijspeil, gelet op de concurrentie op de afzetmarkten.

- De inflatie wordt voorts gevoed door belastingen, zowel in de vorm van indirecte belastingen (consumptieprijsstijging) als van directe belastingen (loononderhandelingen) over reëel beschikbaar inkomen). Dit geldt mutatis mutandis eveneens voor de sociale-premiebijdragen. Laatst-

3) In het onderstaande wordt verondersteld dat de OPEC uitsluitend door economische overwegingen wordt gedreven. Dit is niet het geval. Zie b.v. A.Q. Corradi, *Energy and the exercise of power*, *Foreign Affairs*, zomer 1979.

4) Het behoeft geen betoog dat langdurige benedenwaartse aanpassing vergelijkbaar zou zijn met een wereldramp.

5) Op de vraag in welke mate de snel groeiende euromarkten (netto omvang ca. \$420 mrd.) liquiditeitscreërend werken zal hier niet nader worden ingegaan.

genoemde aspecten zijn onderdeel van het macro-economisch verdelingsvraagstuk tussen particuliere sector en collectieve sector en binnen de particuliere sector tussen arbeidsinkomen en overig inkomen.

De hierboven vermelde opsomming (waaraan voor de goede orde de invoerprijsstijging van olie en andere grondstoffen dient te worden toegevoegd) is niet limitatief, maar wel illustratief voor de complexiteit van het probleem. Eén belangrijke oorzaak ontbreekt echter nog, t.w. inflatoire verwachtingen. Het is ook een van de oorzaken, waarover het minst bekend is.

De empirische toetsing van diverse conflicterende theorieën levert geen eenduidig antwoord. Niettemin kan worden vastgesteld dat inflatoire verwachtingen, in een klimaat van hardnekkige inflatie, ongetwijfeld een belangrijke rol zullen spelen bij rationele beslissingen van economische subjecten.

Internationale beleidscoördinatie

Helaas moet worden vastgesteld dat effectieve internationale samenwerking betreffende gemeenschappelijke economische problemen nog ver te zoeken is. Dit geldt zowel voor overleg met de OPEC (het Noord-Zuidoverleg in 1975-1977 is op niets uitgelopen) als voor overleg tussen industriële landen onderling. De sinds 1975 plaatsvindende jaarlijkse „summits” van de zeven grootste landen en het regelmatige overleg over het te voeren economische beleid in OECD-verband hebben op het gebied van beleidscoördinatie nog weinig teweeggebracht. Hoopgevend uitzondering lijkt het energie-overleg over vraag- c.q. importbeperkende maatregelen te worden.

Inderdaad maakt de toenemende verweving van de economieën een steeds intensievere internationale beleidscoördinatie onvermijdelijk. Voor de OECD-landen leek de van buitenaf komende olieschok van 1973-1974 bij uitstek een gelegenheid te bieden voor effectieve onderlinge beleidsamenwerking. De onderlinge tegenstellingen bleven echter, ook na deze van buiten opgelegde schoktherapie, bestaan. Zo bleef een effectief energiebeleid uit.

Al in 1974 heeft de OECD gewezen op het gevaar van cumulatieve recessieve effecten en heeft zij enige vraagstimulerende maatregelen van de overheid in ruil voor matiging op loon- en prijsgebied. De grote landen prefereerden echter een voortzetting van de afkoelingsperiode (de reële groei van het BNP in de VS, Japan en West-Duitsland beliep in 1974 resp. - 2,1%, - 1,8% en +0,4%) en sommige landen wensten zelfs een sterker deflatoir beleid. Andere landen zoals de Noordse landen en ook Nederland, voerden een licht stimulerend beleid en bereikten daarmee een reële groei van meer dan 3%.

In de loop van 1975 werd door de OECD in het beleidsdilemma inflatiebestrijding (consumptieprijsstijging in de OECD-landen ca. 10%) versus werkloosheidsvermindering (werkloosheid: 5½% van de beroepsbevolking) een geleidelijke economische groei aanbevolen. De grote OECD-landen meenden echter dat de economische groei hoger zou uitvallen dan het OECD-secretariaat verwachtte (de reële groei van het BNP in de OECD bleek - 1,3%) en legden de nadruk op inflatiebestrijding ten einde het vertrouwen van investeerders en consumenten te herstellen. In de zomer van 1976 werd door de OECD-ministerraad een groeiscenario voor de middellange termijn tot 1980 aanvaard. Vastgesteld werd dat een gemiddelde jaarlijkse groei van 5% mogelijk was en uit een oogpunt van werkloosheidsbestrijding ook wenselijk was. In het laatste jaar van de strategie zou een inflatie van 5% moeten worden bereikt en een werkloosheid van 4%. Het scenario bleek echter irrealistisch. De doelstelling werd onder meer niet gehaald, omdat de uit inflatie-oogpunt succesvolle landen zoals de VS, de Bondsrepubliek, Japan en Zwitserland hun binnenlandse vraag niet zodanig vergrootten dat andere

landen hiervan via exportgroei konden profiteren.

Gezien de bescheiden economische expansie buiten de Verenigde Staten (binnenlandse vraagstijgingen in de VS 5,4%; Japan 4%; Duitsland 2,6%) drong de OECD (en een aantal kleinere OECD-lidstaten) in 1977 aan op stimulerende maatregelen van de zijde van de sterke surpluslanden (Bondsrepubliek en Japan). Deze z.g. locomotieftheorie werd door genoemde landen categorisch afgewezen. Japan verwachtte al een groei van het BNP van rond 6,7% en meende dat de bezettingsgraad in de industrie al belangrijk zou stijgen. De Bondsrepubliek meende dat stimulering op korte termijn slechts inflatiebevorderend zou werken. Op de Londense top verbonden deze landen, te zamen met de VS, zich er echter wel toe de economische strategie te herzien als de inmiddels aangepaste groei-doelstellingen niet zouden worden gehaald. Het OECD-secretariaat paste intussen de groeiframingen verder benedenwaarts aan en waarschuwde voor de gevolgen van een langdurige trage economische groei.

In 1978 kwam de OECD, lering trekkend uit de opgedane ervaringen, met het voorstel dat verschillende landen gezamenlijk een expansief beleid zouden voeren: een gecoördineerde actie van gedifferentieerde beleidsstimulering. In mei van dat jaar werd de gedachte van de z.g. „concerted action” aanvaard met als doelstelling om tegen medio 1979 een groei van het BNP voor het gehele OECD-gebied van 4% te bereiken (in 1978 bedroeg deze 3½%). Tot een „follow-up” in de vorm van concrete beleidsmaatregelen kwam het eerst in de herfst toen Japan en de Bondsrepubliek een stimuleringspakket aankondigden. De BNP-groei-doelstelling werd wederom niet gehaald. Als oorzaken werden genoemd de olieprijsverhoging, het uitgewerkt zijn van de begrotingsimpulsen en het niet behalen van de ruilvoetwinst van vorig jaar.

De moeilijkheden rond internationale coördinatie van macro-economisch beleid zijn terug te voeren tot een aantal factoren. De algemene strekking van de beleidscoördinatie in de jaren na 1973-1974 is geweest om de landen met een beperkte inflatie en een sterke betalingsbalans (de z.g. sterke landen) een stimuleringspolitiek te laten voeren en daarmee het herstel van de wereldeconomie op gang te laten brengen. De landen met een hoge inflatie en een zwakke betalingsbalans zouden zich dan moeten concentreren op inflatiebestrijding en betalingsbalansverbetering (via export naar de stimulerende landen). Dit scenario is niet gerealiseerd.

Het is de vraag waaraan het falen van de internationale coördinatie van het macro-beleid moet worden geweten. Is sprake van fundamentele onvolkomenheden van het traditionele macro-beleid of kan het gebrek aan succes worden geweten aan de terughoudendheid van de sterke landen om additionele stimulerende maatregelen te treffen? Terugblikkend kan men zich ook afvragen of de OECD-groei-doelstellingen niet erg optimistisch zijn geweest in het licht van de hardnekkige inflatie. Men kan betwijfelen of inderdaad voldoende ruimte heeft bestaan voor uitbreiding van de productie zonder de inflatie verder aan te zwengelen. In ieder geval is de inflatie een belangrijke overweging geweest bij de terughoudendheid van de betreffende landen.

I.M.

TALENPRAKTIKUM AMERSFOORT

- ★ English in management
- ★ English in marketing
- ★ English in computing
- ★ English in banking
- ★ Français dans le domaine du management
- ★ Français économique et commercial
- ★ Wirtschaftsdeutsch

Inl. (033) 2 90 97

Er zij voorts op gewezen dat het effect, zowel binnenslands als op het BNP van andere landen, van de uiteindelijk in 1978 getroffen budgettaire maatregelen kwantitatief niet erg duidelijk is. Weliswaar bleek in hetzelfde halfjaar een vrij algemene acceleratie van de groei van het BNP, maar dit werd ten dele veroorzaakt door de ruilvoetwinst voor het OECD-gebied, die ca. 1% extra aan de groei heeft bijgedragen. Bovendien heeft de Bondsrepubliek altijd een endo-geen herstel geclaimd.

Verder dient te worden onderkend dat met name de Bondsrepubliek en Japan, wier groei traditioneel op export gebaseerd is, problemen hebben ervaren met OECD-aanbevelingen die de groei in het binnenland bepleiten en de exportstijging willen verminderen. Ten slotte zal ook de effectieve opvang van het werkloosheidsprobleem in de vorm van sociale reguleringen de pressie tot stimulering hebben verminderd.

Beleidsoverwegingen

In de huidige situatie van de wereldeconomie moet de belangrijkste belemmering voor een evenwichtige economische groei en voor de bestrijding van de werkloosheid in de OECD-landen het inflatieprobleem worden geacht. Ik abstraheer in dit verband van onzekerheden omtrent het toekomstige olie-aanbod.

Inflatiebestrijding dient binnenslands, in de diverse landen, plaats te vinden. De toenemende onderlinge afhankelijkheid tussen de OECD-economieën maakt echter de kans op succes gering als een aantal landen niet of nauwelijks vooruitgang boekt op het inflatiefront. Bovendien blijkt thans in vrijwel alle OECD-landen de gemiddelde inflatievoet te stijgen, terwijl de onderliggende problemen in toenemende mate vergelijkbaar zijn. Het komt mij om deze redenen gewenst voor om thans, internationaal, een gecoördineerd anti-inflatieplan te ontwikkelen. Dit zou bij voorkeur in het gebruikelijke OECD-kader kunnen geschieden.

Als onderdeel van een zodanig anti-inflatieplan zal een oplossing moeten worden gevonden om de wenselijk geachte relatieve prijsverhoging van energie niet of zo min mogelijk te laten doorwerken op het algemene prijspeil. In landen met een indexeringsmechanisme zal deze prijsverhoging daarom uit de prijscompensatie van de lonen dienen te worden gelicht. Elders zal in loononderhandelingen de olieprijsverhoging buiten de onderhandelingen moeten blijven, zonder dat dit later resulteert in een extra initiële dan wel incidentele loonsverbetering. Een en ander zal mogelijkerwijs vervat moeten worden in een veelomvattende inkomenspolitiek. Hierbij ware bijvoorbeeld te denken aan een vorm van „taxed based incomes policy” waarbij in ruil voor loonmatiging belastingverlaging in het vooruitzicht gesteld wordt. Geleide loonvorming komt in dit kader minder in aanmerking omdat het voor het doel een te stringente maatregel zou vormen, die bovendien nog een lange reeks van jaren zou moeten worden volgehouden.

Gezien de koppigheid van het inflatieprobleem en het relatieve falen van het toegepaste beleidsinstrumentarium verdient het aanbeveling, in het kader van een anti-inflatieplan, toepassing op brede schaal van een indexeringsmechanisme te overwegen⁶⁾. In een dergelijk mechanisme zouden aanpassingen van contracten met indexeringsclausules *ex post* moeten plaatsvinden aan het prijsindexcijfer dat gezuiverd is voor een aantal factoren, m.n. de relatieve energieprijsstijging. Hiermede wordt dan voorkomen dat een van de belangrijkste oorzaken van inflatie, inflatoire verwachtingen, een autonome bijdrage aan de acceleratie van de inflatie levert. Indexering *ex post* is essentieel, omdat dan in geval van loonindexering kan worden belet dat de reële lonen, ongewild, meer toenemen dan de voor de ruilvoet gecorrigeerde arbeidsproductiviteitsstijging toestaat.

Op dezelfde wijze zal *ex-post*-indexering van kapitaaltrans-

acties ertoe leiden dat geen van de betrokken partijen voordeel trekt van de inflatie. Indexering is echter maar een gedeeltelijke oplossing aangezien weliswaar effecten van inflatie worden weggenomen, maar oorzaken niet worden bestreden.

De afgelopen jaren hebben diverse landen ervaring opgedaan met kwantitatieve normen voor de geldomloop, grosso modo in overeenstemming met de ontwikkeling van het nationaal inkomen. De ervaringen zijn gunstig gebleken, indien althans rekening gehouden wordt met het feit dat externe invloeden het behalen van de gestelde normen kunnen doorkruisen. Een evenwichtig monetair beleid, met indicatieve normen t.a.v. het stijgingstempo van de geldsomloop op middellange termijn, dat internationaal gecoördineerd wordt lijkt zeker te kunnen bijdragen aan beperking van de inflatie en stabilisering van de wisselkoersverhoudingen.

Het lijkt voorts gewettigd dat een anti-inflatiebeleid nadere aandacht besteedt aan de invloed van de overheidssector. Inflatoire effecten kunnen immers resulteren zowel als reactie op belastingverhogingen als op sociale-premieheffing. Daarenboven kunnen toenemende overheidsreguleringen een negatief effect hebben op de produktiviteitsontwikkeling en daarmee het inflatieprobleem verder verzwaren. Ook dienen overheidsreguleringen m.b.t. de structurele aanpassingen in de economie (in dit artikel niet aan de orde gekomen) op inflatoire effecten te worden beoordeeld.

Complement van een anti-inflatieplan is voorts een zekere regulering van de internationale liquiditeitscreatie. Ook op dit onderwerp zal hier niet nader worden ingegaan.

Getuigt het niet van een gebrek aan realiteitszin om de wenselijkheid van een gecoördineerd anti-inflatieplan te bepleiten, waarin nota bene energieprijsverhogingen een plaats moeten vinden terwijl internationaal, beleidscoördinatie op een laag pitje staat? Ik meen van niet.

In de eerste plaats is inflatiebestrijding momenteel zeer gewenst. Vanaf een reeds hoog niveau van prijsstijging neemt de inflatie in vrijwel alle OECD-landen verder toe. Internationale coördinatie is geboden om het ontstaan van onevenwichtigheden te vermijden.

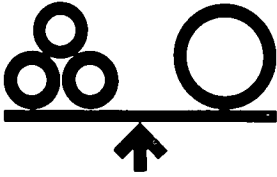
In de tweede plaats is uit het oogpunt van energieprijstelling een relatieve prijsstijging van de factor energie gewenst. Internationaal overleg is hierbij eveneens essentieel. Het zoveel mogelijk voorkomen van resulterende secundaire prijseffecten kan waarschijnlijk het best geschieden in het kader van een anti-inflatieplan.

In de derde plaats lijkt internationale coördinatie van een anti-inflatiebeleid gemakkelijker realiseerbaar dan de beleidscoördinatie in het verleden, omdat thans alle landen met toenemende inflatie te kampen hebben, ook landen die in het verleden als sterk werden aangemerkt.

In de vierde plaats is werkloosheidsbestrijding in feite op het tweede plan geraakt. Dit lijkt verwonderlijk als men bedenkt dat de werkloosheid nog steeds stijgende is en in het totale OECD-gebied de 19 mln. personen benadert (ca. 6% van de beroepsbevolking). De effecten van de werkloosheid blijken evenwel redelijk adequaat te worden opgevangen in een breed arsenaal van financiële regelingen. Er is echter een grens gesteld aan deze opvang. In de toekomst zullen zowel de sociale gevolgen als de financiële repercussies van stijgende werkloosheid de problematiek gaan overheersen. Alvorens deze grens bereikt wordt en de werkloosheidsbestrijding weer topprioriteit zal genieten, dient de voornaamste belemmering voor een evenwichtige economische groei, de inflatie, aanzienlijk te zijn gereduceerd.

John Lintjer

6) Uit de omvangrijke literatuur hierover verwijs ik naar een interessant artikel van H. Giersch, *Indexclauses and the fight against inflation, Essays on inflation and indexation*, American enterprise institute for public policy research, 1974.

Deviezencontrole en de Britse economie

DRS. L. G. THIRY*

De nieuwe regering van Mevrouw Thatcher heeft in het Budget van 12 juni jl. een aantal spectaculaire wijzigingen in het economisch beleid voorgesteld. De belangrijkste van deze wijzigingen zijn de omzetting van directe in indirecte belastingen en de verlaging van het niveau van de overheidsuitgaven. Ten aanzien van de sedert 1947 gehanteerde deviezencontrole op buitenlandse investeringen is besloten tot een geleidelijke opheffing. In dit artikel wordt deze laatste maatregel geplaatst tegen de economische situatie van het Verenigd Koninkrijk van dit moment.

Inleiding

Sedert 1947 kent het Verenigd Koninkrijk een deviezencontrole, welke geregeld is in de Exchange Control Act 1947. Hierin wordt de valutamarkt opgedeeld in twee segmenten: de officiële markt en de „investeringsvalutamarkt” (investment currency market). In de Exchange Control Act 1947 wordt namelijk bepaald, dat ingezetenen toestemming nodig hebben voor de aanschaf van vreemde valuta en tevens dat zij in hun bezit zijnde vreemde valuta moeten verkopen via de officiële markt, tenzij toestemming is verleend deze op de investeringsvalutamarkt te verkopen of ze aan te houden voor andere doeleinden.

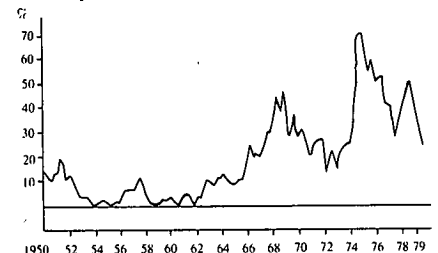
Hoewel door officiële instanties nimmer een reden voor de invoering van de deviezencontrole is gegeven, kan worden aangenomen, dat de Bank of England indertijd een min of meer omvangrijke kapitaalexport wilde tegengaan. De slechte deviezen- en betalingsbalanspositie in de jaren na de tweede wereldoorlog is daarbij waarschijnlijk de aanleiding geweest. Beperking van het deviezenverkeer komt niet alleen in het Verenigd Koninkrijk voor. In België bijvoorbeeld kent men de dubbele valutamarkt en in Nederland bestond het 0-gulden-circuit. De Nederlandse maatregelen waren, in tegenstelling tot de Britse en Belgische maatregelen, gericht op het tegengaan van kapitaalvoer.

Investeringsvaluta is vreemde valuta, welke afkomstig is uit de buitenlandse verkoop van effecten in vreemde valuta die in bezit zijn van Britse ingezetenen en welke door ingezetenen gebruikt kan worden voor de aanschaf van buitenlands bezit, waarvoor geen vreemde

valuta op de officiële markt vrijgemaakt kan worden 1). In eerste instantie gold de regeling alleen voor de aanschaf van effecten in vreemde valuta, later is bepaald dat investeringsvaluta tevens gebruikt kan worden voor de aankoop van buitenlands bezit (land e.d.) voor privé-doeleinden en voor de financiering (tot een beperkte omvang) van directe buitenlandse investeringen. Bovendien zijn in de loop der jaren op grond van politieke of economische overwegingen additionele regelingen ingevoerd of opgeheven, verzwakt dan wel versoepeld. Omdat de mogelijkheden tot creatie van investeringsvaluta beperkt zijn, is ook de totale omvang van deze valutavoorraad (de „investeringsvalutapool”) beperkt. Aangezien Britse investeerders in de afgelopen decennia in totaal meer effecten in vreemde valuta en meer directe buitenlandse investeringen wilden aanhouden dan op grond van de investeringsvalutapool mogelijk was, kon investeringsvaluta slechts verkregen worden door het betalen van een „investeringsvalutapremie” (investment currency premium). De premie wordt niet genoteerd in vaste bedragen, maar als percentage; de meest gehanteerde notering van het percentage is gebaseerd op de laatste officiële pariteit tussen de US-dollar en het Britse pond. De premie voor andere valuta's wordt via de officiële koers ten opzichte van de dollar bepaald. Een zuivere weergave van de premie is echter pas mogelijk door de zogenaamde „effectieve premie” te berekenen, d.w.z. de premie ten opzichte van de wisselkoers op de officiële markt. Perioden, waarin het vertrouwen in de Britse economie afnam, blijken tot een hoge of stijgende premie te hebben geleid. Het verloop hiervan in de afge-

lopen jaren wordt weergegeven in figuur 1.

Figuur 1. De effectieve investeringsvalutapremie

Bron: Bank of England, kwartaalultimo's.

De wijzigingsvoorstellen

In het Budget van 12 juni jl. werden onder andere de volgende voorstellen gedaan met betrekking tot het geleidelijk afschaffen van de deviezencontrole 2).

- Britse bedrijven krijgen meer vrijheid tot investeren in buitenlandse vestigingen. Deze investeringen kunnen gefinancierd worden met officiële valuta's tot een waarde van £ 5 mln. per project per jaar.
- Britse bedrijven zijn vrij om al dan niet verdiensten uit hun overzeese activiteiten te repatriëren en om de omvang daarvan te bepalen. Tot nu toe moest twee derde hiervan gerepatriëerd worden.
- Private personen kunnen gemakkelijker bezittingen in het buitenland aanschaffen, omdat deze bezittingen niet langer via de investeringsvalutamarkt en met de investeringspremie behoeven te worden gefinancierd. Deze vrijheid geldt echter tot een bepaald maximum.
- Ten aanzien van de portfolio-investeringen werden nog weinig maatregelen

* De auteur is medewerker van het Economisch Bureau van de Amro Bank. Het artikel is geschreven à titre personnel.

1) Bank of England, *Quarterly Bulletin*, september 1978, blz. 314.

2) *Financial Times*, 13 juni 1979.

len getroffen. Twee stappen zijn gezet in het Budget:

- investeerders behoeven niet langer buitenlandse effecten en investeringsvaluta aan te houden met een gezamenlijke waarde van 115% van de vreemde valuta, die geleend is om de overzeese investering te financieren. Deze regeling was bedoeld om investeerders meer premie-valuta te laten kopen ingeval de waarde van hun aandelen in Wall Street of elders daalde;
- rente op in het buitenland geleende valuta voor buitenlandse portefeuille-investeringen mag betaald worden met officiële valuta.

De invoering van deze maatregelen door de regering-Thatcher past in het politieke beeld van de Conservatieve Partij. De wens tot vermindering van overheidsinmenging in alle sectoren van de economie wordt hierdoor gedeeltelijk bewaarheid, de kiezers en een andere doelgroep (de particuliere bedrijven) worden tevreden gesteld. Een meer praktische reden ligt in het EG-lidmaatschap van het V.K. Ingevolge EG-verplichtingen moest het Verenigd Koninkrijk toch reeds komen tot een toenemende liberalisatie. De redenen op basis waarvan het Verenigd Koninkrijk de deviezencontrole voorlopig mocht handhaven, een zwak Pond en een beperkte deviezenreserve, waren de laatste tijd echter in veel mindere mate geldig geworden. Bovendien zou het Verenigd Koninkrijk bij de eventuele toetreding tot het EMS nauwelijks geloofwaardig overkomen indien de geldende deviezenrestricties gehandhaafd bleven.

De Britse economie en de verdere versoepeling van de deviezencontrole

De nadruk in het Budget lag voornamelijk op de opheffing van de deviezencontrole ten aanzien van directe buitenlandse investeringen. Tot een versoepeling van de portfolio-investeringen in het buitenland werd anderhalve maand later door minister van Financiën Howe besloten. Behalve de reeds genoemde maatregelen zijn van vanaf medio juli de volgende bepalingen van kracht 3).

- Alle directe buitenlandse investeringen zijn vrij.
- Voor buitenlandse portfolio-investeringen gelden de volgende versoepelingen:
 - de meeste genoteerde effecten in EG-landen, uitgedrukt in valuta's van EG-landen, kunnen gekocht worden buiten de investeringsvalutamarkt om. Uitzonderingen worden gemaakt voor aandelen van beleggingsmaatschappijen en spaarfondsen. Als reden hiervoor wordt aangevoerd, dat dit Britse maatschappijen een „oneerlijk nadeel” zou bezorgen. Bovendien wordt

hiermee voorkomen, dat beleggers via een omweg in niet-EG-valuta kunnen beleggen;

- effecten in vreemde valuta, die uitgegeven worden door internationale organisaties, waartoe het Verenigd Koninkrijk behoort (bijvoorbeeld de Wereldbank) kunnen aangeschaft worden zonder de premie te betalen;
- door Britse ingezetenen opgenomen leningen in vreemde valuta (ten minste één jaar geleden) voor de aanschaf van buitenlandse effecten kunnen terugbetaald worden uit binnenlandse fondsen en zonder betaling van de premie.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat minister Howe tot bovengenoemde uitbreiding heeft besloten als gevolg van de spectaculaire appreciatie van het Pond in de afgelopen maanden. Deze appreciatie van het Pond lijkt deels gebaseerd op een werkelijke verbetering van de Britse economie in het recente verleden, doch is voornamelijk het gevolg van kortlopende buitenlandse beleggingen in de Pondensfeer. De extra olie-inkomsten van de belangrijkste olieproducerende landen als gevolg van de recente prijsstijgingen zijn voor een belangrijk deel geïnvesteerd in het Verenigd Koninkrijk. Deze kapitaalstroom werd nog versterkt doordat het vertrouwen in de US-dollar weer afzwakte, terwijl de geldkapitaalmarktrente in het Verenigd Koninkrijk veel hoger lag dan in de overige industrielanden. Aangezien de Britse regering de economie tracht te sturen door het voeren van een krap monetair beleid, kan een hoge rente nog wel enige tijd de aantrekkelijkheid van het Pond mede bepalen.

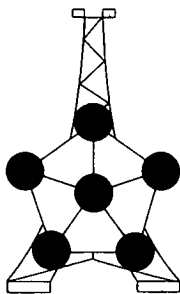
De Britse economie heeft onder premier Callaghan een saneringsperiode meegemaakt. Via een politiek van bestedingsbeperking is het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans teruggedrongen. In 1976 werd nog een tekort van £ 1,1 mrd. geboekt, in 1977 en 1978 waren er overschotten van £ 0,4 mrd. Voornamelijk door het gevoerde strakke loonbeleid is de inflatie teruggedbracht van 15,8% in 1977 tot 8,3% in 1978. Bovendien is de Britse oliesector in de laatste jaren tot een krachtige ontwikkeling gekomen. In 1976 werd nog slechts 12 mln. ton geproduceerd, voor 1979 wordt een produktie van 85 mln. ton verwacht. Daardoor zal het Verenigd Koninkrijk zich per saldo zelf kunnen voorzien van olie en vanaf eind 1979 netto olie-exporteur worden. Dit brengt het land in een gunstige positie ten opzichte van de overige industriële landen, omdat de lopende rekening weinig gevoelig zal zijn voor Opec-prijsverhogingen. De combinatie van al deze factoren stopte de depreciatie van het Pond en leidde zelfs tot een vrij forse appreciatie in de loop van 1979.

De gevolgen van de liberalisatie en de toekomst van de Britse economie

In principe leidt de (gedeeltelijke) opheffing van de deviezencontrole tot een daling van de investeringspremie en meer kapitaalexport. Dit laatste heeft tweërlei gevolg: het Pond depreciert als gevolg van een vergroot aanbod op de valutamarkt en de binnenlandse rente zal stijgen als gevolg van een verminderd aanbod op de binnenlandse kapitaalmarkt. Op niet-ingezetenen zal deze ontwikkeling grote aantrekkingskracht uitoefenen, terwijl op een bepaald moment ook ingezetenen de aantrekkelijkheid van binnenlandse beleggingen weer juist weten te taxeren. Het gevolg daarvan is een opwaartse druk op de waarde van het Pond en een verlaging van de Engelse rente. Per saldo hoeft er dus geen spectaculaire wijziging in de waarde van het Pond of in de Britse rente op te treden als gevolg van het opheffen van de deviezencontrole. Andere factoren lijken een aanmerkelijk grotere invloed op beide grootheden uit te oefenen. De rentepolitiek van de overheid zorgt momenteel voor een grote belangstelling voor ponden-beleggingen. De overheid hanteert de rentevoet als instrument ter beperking van de geldgroei. Pas wanneer deze laatste teruggebracht zal zijn tot het gewenste tempo (7 à 11% per jaar), is een verlaging van de „minimum lending rate” (te vergelijken met het Nederlandse officiële disconto) te verwachten. Tot dan profiteren zowel ingezetenen als niet-ingezetenen van de hoge rente. Indien de restrictieve monetair politiek tot succes leidt, en de rente daalt, komt mogelijkerwijs een kapitaalexport op gang. Echter, ook bij een voortdurend hoge Engelse rente lijkt deze gang van zaken waarschijnlijk, gezien de momenteel weer weinig rooskleurige vooruitzichten voor de Britse economie.

De inflatie die in 1978 was teruggelopen, neemt in 1979 zeer fors toe. Gemiddeld zullen de consumptieprijzen 12,5% boven die van 1978 liggen. De vooruitzichten voor 1980 zijn eveneens slecht. De prijzen zullen gemiddeld 14% hoger liggen dan in dit jaar. De voornaamste oorzaken voor deze omwenteling zijn de forse loonstijgingen van 14% in dit jaar, de verhoging van de BTW-tarieven en de momenteel snel stijgende grondstofprijzen. Een neveneffect van de toenemende inflatie, samen met het nog relatief sterke Pond, is de verslechterde exportpositie. De verwachting, die beleggers hebben omtrent de bijdrage van aardolie aan de Britse economie, kan wel eens te hoog gestemd zijn. Dit jaar zal dank zij de aardolieopbrengsten een evenwichtige lopende rekening kunnen ontstaan, ter-

3) *Financial Times*, 19 juli 1979.

De internationale oliemarkten

DRS. E. O. WEEDA*

Stijgende olieprijsen

De afgelopen acht, negen maanden zijn de voorwaarden waaronder olie en olieproducten ter beschikking worden gesteld, ingrijpend veranderd. In het hiernavolgende zal een aantal aspecten van de ontwikkelingen op de internationale oliemarkten aan de orde komen, vooral met betrekking tot de prijzen.

In december vorig jaar besloten de OPEC-landen voor het jaar 1979 tot een gefaseerde officiële prijsverhoging van ruwe olie, die ertoe zou leiden, dat de prijzen over het gehele jaar genomen gemiddeld 10% hoger zouden komen te liggen dan eind 1978. Al spoedig bleek, dat het gedurende enige tijd wegvallen en vervolgens op een aanzienlijk lager peil hervatten van de Iraanse olie-export en verder vooral het hoge winterverbruik in de belangrijke consumentenlanden deze prijzenafpraak ernstig ondermijnden. Weliswaar besloot Saoedi-Arabië de productie tijdelijk met één miljoen

vaten per dag op te voeren, doch de prijs die voor deze extra produktie werd gevraagd, lag op het niveau, dat in feite pas voor het vierde kwartaal was voorzien. Tevens liepen de prijzen voor het traditioneel relatief zeer kleine volume niet-contractuele ruwe olie, de zogenaamde vrije-marktprijzen, sterk op. Van even fundamenteel belang was daarnaast het feit dat gedurende het eerste kwartaal gaandeweg nagenoeg alle OPEC-landen de in december afgesproken officiële prijzen — vaak ook nog retroactief — verhoogden met een toeslag.

Voor de OPEC-landen was een systeem van toeslagen (en van kortingen) strikt genomen niets nieuws: de prijzenbesluiten van de OPEC-landen hebben immers steeds in de eerste plaats betrekking gehad op een basiskwaliteit olie, de z.g. „marker-crude”, te weten „Arabian light”. De prijzen van andere ruwe-oliesoorten weken af van die voor „Arabian light”, omdat rekening werd gehouden met voornamelijk kwaliteits-

verschillen en lokatie. Dit resulteerde tot voor kort in toeslagen (resp. kortingen), in vaktermen aangeduid met „differentials”, die hooguit konden oplopen tot 1 à 1,5 dollar per vat, afhankelijk van de algehele vraag- en aanbodsituatie.

In de loop van het eerste kwartaal echter begon zich bij individuele OPEC-landen 1) een tendens af te tekenen om meer in prijs af te wijken van de „marker-crude” dan tot dan toe door middel van de gebruikelijke „differentials” het geval was. Andere elementen dan zuiver kwaliteitsverschillen of lokatievoordelen, te weten schaarste-elementen, begonnen mee te spelen. De toeslagen, die tegen het

* De auteur is sectorhoofd van de directie Aardolie bij het Ministerie van Economische Zaken.

1) Als gebruikelijk volgden de overige olie-exporterende landen hen hierin.

wijl volgend jaar hooguit een gering overschot mogelijk is. Daarnaast dienen twee negatieve punten in ogenschouw te worden genomen. De olieproductie neemt slechts toe tot 1984 (de maximum produktie zal 148 mln. ton bedragen), in de jaren daarna neemt de produktie weer af. Bovendien besteedt het Verenigd Koninkrijk de aardolieopbrengsten niet aan de noodzakelijke modernisering van het industriële apparaat, doch vinden de oliegeden vooral een bestemming in de aanschaf van geïmporteerde consumptiegoederen; de „Dutch disease” blijkt ook besmettelijk voor de Britse economie.

Deze min of meer vaststaande gegevens zullen niet bijdragen tot een groter vertrouwen in de toekomst van de Britse economie. Dat een zeker wantrouwen gerechtvaardigd is, wordt nog versterkt door de overige verwachtingen omtrent de Britse economie: de groei van het bruto nationaal produkt stagneert, de produktiviteitsstijging is gering, de winst-

verwachtingen van het bedrijfsleven zijn somber en arbeidsconflicten zijn niet ondenkbaar.

Mogelijkerwijs heeft de Britse regering de sombere vooruitzichten laten meespelen bij de vraag, of ook beleggingen op de Amerikaanse markt en de markt in het verre oosten geliberaliseerd moesten worden. Deze voor de Britse beleggers zeer belangrijke beleggingen zijn namelijk niet geliberaliseerd. Dit wijst erop, dat de regering bij een weer toenemend wantrouwen in de Britse economie een kapitaalvlucht naar deze markten verwacht. Intrekking van de liberalisatiemaatregelen bij een eventuele kapitaalvlucht zou politiek gezien niet acceptabel zijn.

Conclusies

De gedeeltelijke liberalisatie van de Britse deviezencontrole heeft tot nog toe weinig gevolgen gehad voor de Britse

economie. De effectieve investeringspremie is gedaald, maar een min of meer omvangrijke kapitaalexport, gekoppeld aan een depreciatie van het Pond na 12 juni jl., is uitgebleven. Integendeel, door de hoge-rentepolitiek is het Pond zelfs geapprecieerd en (tijdelijk) op een hoog niveau gestabiliseerd. Aangezien echter de basis van de wisselkoers van het Pond, de Britse economie, zwak is, mag verwacht worden, dat bij het wegvallen van de belangrijkste attracties, de hoge rente en de gunstige lopende rekening op basis van de oliesituatie, het Pond zal depreciëren tot een koers, die meer in overeenstemming is met de fundamentele positie van de Britse economie. Op basis van deze verwachtingen lijkt het niet waarschijnlijk, dat op korte termijn de deviezencontrole ten aanzien van portfolio-investeringen in de Verenigde Staten en het verre oosten zal worden opgeheven.

L. G. Thiry

einde van het eerste kwartaal boven „marker-crude”-prijs en „differentials” werden berekend, kwamen gemiddeld al uit op ongeveer \$ 1,5 per vat.

Dat dit nog maar een beperkte afwijking was binnen een stelsel van afspraken dat onder zeer hoge druk stond, bleek uit de beslissing die de OPEC-landen eind maart namen. Niet alleen zou de prijsverhoging die eind 1978 voor het vierde kwartaal van 1979 was voorzien nu reeds per 1 april 1979 worden gerealiseerd (zodat de officiële prijs van „Arabian light” op \$ 14,55 per vat kwam, tegen \$ 13,34 per 1 januari 1979 en nog maar \$ 12,70 in december 1978), maar bovendien werden de individuele OPEC-landen uitdrukkelijk in staat gesteld t.o.v. dit prijsniveau officieel toeslagen toe te passen, die zij geëigend vonden in het licht van de marktomstandigheden.

Al spoedig bleek wat dit laatste in feite zou gaan betekenen: de toeslagen t.o.v. de *nieuwe* basisprijs liepen hier en daar op tot zelfs boven \$ 5 per vat. Daarnaast bleven de prijzen voor ruwe olie op de vrije markt oplopen en bereikten soms waarden van boven \$ 40 per vat. Dit was opnieuw een indicatie, dat OPEC toe was aan een herziening van het eigen besluit. Het kon immers niet langer zo blijven, dat Saoedi-Arabië voor verreweg het belangrijkste deel van zijn productie (voor slechts een beperkte hoeveelheid ruwe olie van zeer goede kwaliteit werd door Saoedi-Arabië eveneens een toeslag berekend) het afgesproken prijspeil handhaafde, terwijl de overige OPEC-landen zich volop hadden begeven in wat af en toe een wedloop om de hoogste prijs leek. (Dit laatste mag wel blijken uit de officiële invoering door een aantal landen, vlak voor de bijeenkomst van OPEC in juni, van het zogenaamde „most favoured sellers”-beginsel, door middel waarvan zij zich in staat stelden automatisch de hoogst geldende prijs te volgen.)

De OPEC-landen besloten op 26 juni jl. een poging te ondernemen de oliemarkt „enige stabiliteit” terug te geven en verhoogden de prijs van de „marker-crude” tot \$ 18 per vat (naar later bleek: retroactief tot 1 juni), terwijl tevens werd vastgesteld, dat de prijs van OPEC-olie niet boven \$ 23,50 per vat zou mogen uitkomen.

Dit is de situatie die formeel zal voortduren tot 17 december a.s., wanneer de OPEC in Caracas opnieuw bijeenkomt (als echter de ontwikkelingen in de waarde van de Amerikaanse dollar daar aanleiding voor geven, kan een vervroegde bijeenkomst worden uitgeschreven) daardoor heerst er nu een officieel prijspeil dat — in dollars gerekend — gewogen gemiddeld rond 60% hoger ligt dan eind vorig jaar. In absolute termen — en weer in dollars gerekend — ligt deze prijsverhoging in dezelfde orde van grootte als de prijsverhoging van 1973/1974, die toen voor de nodige paniek zorgde.

Ontwrichting en fragmentatie van de internationale oliemarkt

Bij dit alles kan men zich afvragen, hoe een dergelijke explosieve prijsstijging in een zo kort tijdsbestek enigszins kan worden verklaard. Het is duidelijk, dat er een nauwe relatie bestaat met de internationale schaarsteproblematiek, die bijvoorbeeld de Nederlandse regering tot het bekende 5%-bezuinigingsprogramma heeft doen besluiten. Het valt buiten het bestek van dit artikel om dieper op dit specifieke punt te in gaan.

In dit kader is het wellicht interessanter, om een belangrijk deel van de verklaring te zoeken in de recente omvangrijke wijzigingen, die zich in de structuur van de internationale ruwe-oliemarkt hebben afgetekend. Zoals ook geldt voor het 5%-programma, moeten de belangrijkste oorzaken van die wijzigingen worden gezocht in de politieke omwenteling in Iran waardoor grote, internationale oliemaatschappijen plotseling werden verstoken van een belangrijk deel van hun ruwe-olievoorziening. Later is een aantal van die maatschappijen weer in staat geweest — doch wel op andere voorwaarden dan voorheen — het contact met de Iraanse oliemaatschappij NIOC te herstellen, maar inmiddels was het schouwspel al een aantal bedrijven gevorderd: voormalige NIOC-partners, zoals bijvoorbeeld British Petroleum, hadden het zekere voor het onzekere genomen en (grotendeels succesvolle) pogingen ondernomen om gaandeweg los te komen van hun verplichtingen tot het doorverkopen van ruwe olie aan derden. Deze derden waren vaak kleinere oliemaatschappijen, maar ook wel internationale oliemaatschappijen, die, in tegenstelling tot BP, over te weinig ruwe olie plachten te beschikken in verhouding tot hun behoefte aan olieproducten. Daardoor deed zich het verschijnsel voor, dat niet alleen de NIOC-partners zelf, maar ook een aanzienlijk aantal van hun contractuele afnemers van ruwe olie in moeilijkheden kwam en zich genoodzaakt zag elders ruwe olie of olieproducten aan te kopen om zijn behoeften te dekken. Dit proces, dat uiteraard ook in de derde en volgende schakels in de afzetketen merkbaar was en dat zich des te gemakkelijker kon afspelen omdat producentenlanden grotere belangstelling voor kleine afnemers toonden, heeft geleid tot een ontwrichting en vooral ook een fragmentatie van de internationale oliemarkten, waarin naast de grote nu ook de kleine, slechts nationaal opererende oliemaatschappijen, veel actiever waren en waarin plotseling ook een relatief belangrijke rol bleek te zijn weggelegd voor onafhankelijke handelaren. Deze laatste categorieën marktpartijen werden ook aangetrokken door het verschil tussen de officiële ruwe-olieprijzen en de prijzen op de vrije markten

voor olieproducten (waarover hieronder meer).

De grote mate van onzekerheid, die in dat klimaat kon ontstaan, zal niet weinig hebben bijgedragen tot elkaar snel opvolgende en niet al te zeer aan kwaliteitsverschillen gebonden prijsverhogingen die onder normalere omstandigheden ondenkbaar zouden zijn. De neerslag daarvan is te vinden in het eerder vermelde besluit van de OPEC op 26 juni: binnen een marge van niet minder dan \$ 5,5 bij een gemiddelde van ruim \$ 20 per vat kunnen de ruwe-olieprijzen worden vastgesteld. Daarnaast bleef (en blijft tot op heden, ook ondanks de na een korte onderbreking weer tot 9,5 mln. vaten per dag opgevoerde Saoedi-Arabisch productie) echter ook het prijsniveau op de vrije markt voor ruwe olie toch nog een eind boven de \$ 30 liggen.

Onder evenwichtiger vraag- en aanbodverhoudingen en bij een terugkeer van meer rust op de markt, zijn de prijsverschillen waarvan hier sprake is, moeilijk te handhaven. Ik wil dit hieronder nog nader staven.

Vrije markt

Een analoge situatie aan die op de internationale ruwe-oliemarkt wordt gevonden op de markt voor olieproducten: een overheersende stroom van producten, waarvan het prijspeil dat van de officiële ruwe-olieprijzen enigermate volgt, naast een kwantitatief niet onbelangrijke, maar mondiaal gezien relatief kleine (wellicht 5-10% van de totale beschikbare hoeveelheid producten omvattende) stroom, waarvan de prijs kan worden vergeleken met de niveaus, die gelden op de vrije markt voor ruwe olie.

In tegenstelling tot de markten voor ruwe olie dragen de vrije markten voor producten inmiddels wijd en zijd bekende namen: Rotterdam-markt, Midditerraan, Caribbeaan, Singapore, New York enz. Het begrip „Rotterdam-markt”, om daar even bij stil te staan, is ontstaan in een tijd (vooral in de jaren zestig), dat het export-raffinagecentrum en de grote omvang aan van de olie-industrie onafhankelijke opslagcapaciteit bij Rotterdam een belangrijke bron werden voor de korte-termijnhandel in olieproducten, vooral met bestemming West-Duitsland. In de loop van de jaren zeventig is het karakter van deze handel echter geleidelijk, maar ingrijpend veranderd. Belangrijk vanuit voorzieningsoogpunt is dat vooral nieuw produkt-aanbod, eerst van Oosteuropese, later ook van diverse andere zijden, een steeds grotere rol is gaan spelen. Ook de uiteindelijke bestemming van de produktstroom is een grotere diversificatie te zien gaan geven: naast Duitsland en Zwitserland zijn vooral Scandinavië en Zuid-Europa te noemen. Toch is de

term „Rotterdam-markt” nog steeds wijd verbreid, waarbij de eerdergenoemde opslagcapaciteit in het (vrij-)havengebied van Rotterdam ongetwijfeld een rol speelt. De handelaren, die op de „Rotterdam-markt” opereren zijn echter over heel Europa verspreid (Parijs, Hamburg, Rotterdam en vooral ook Londen) en verder ook daarbuiten.

In het algemeen gesproken hebben vrije produktmarkten als functie het tot stand brengen van een korte-termijnevenwicht tussen vraag en aanbod van de vele produkten, die uit ruwe olie worden vervaardigd. Er vindt daar een voortdurende confrontatie plaats van vraag en aanbod, van overschotten en tekorten van olieprodukten bij de marktpartijen, t.w. raffinaderijen, oliemaatschappijen en nationale en internationale oliehandelaren. Voorts zullen ook onder normale omstandigheden vraag en aanbod op de vrije markten vaak worden beïnvloed door *incidentele* factoren, zoals weersinvloeden en technische storingen in de voorzieningssystemen.

De prijzen, die op deze markten tot stand komen weerspiegelen een situatie waarin, bij het aankopen en raffineren van een extra hoeveelheid ruwe olie (het op dit moment zeer dure marginale, vat ruwe olie) en het vervolgens op de vrije markt verkopen van de verkregen produkten, ongeveer de raffinagekosten van die extra hoeveelheid (marginale

kosten) worden goedge maakt. Anders gezegd: het aankopen van ruwe olie en het verkopen van produkten tegen vrije-marktprijzen kan een enorme winst opleveren. Onder normale omstandigheden vindt de vrije-markthandel plaats bij een voldoende beschikbaarheid van ruwe olie op de wereldmarkt. De prijzen waartegen de olieprodukten dan van eigenaar verwisselen op de vrije markt en die in de vorm van noteringen dagelijks door bijvoorbeeld Platt's Oilgram worden gepubliceerd, geven een belangrijke indicatie van de actuele marktwaarde van de verschillende produkten. Daarom worden deze noteringen in een aantal Europese landen, waaronder Nederland, normaliter gebruikt bij de vaststelling van maximumprijzen voor eindverbruikers.

In een situatie waarin de gevraagde hoeveelheden niet in voldoende mate beschikbaar zijn, of althans, waarin de marktprijzen verwachten, dat dit het geval zal zijn, richt een toenemende vraag zich op de hoeveelheden, die op de vrije markt worden aangeboden. Mede doordat de raffinaderijen niet adequaat op deze vraag zullen kunnen reageren, zullen vooral de vraagfactoren, al dan niet versterkt door speculatieve elementen, in toenemende mate de hoogte van de prijsnoteringen gaan bepalen. De dan ontstane noteringen reflecteren niet goed meer de marktwaarde van de verschillende produkten en zijn dan ook niet represen-

tatief voor de prijzen die de eindverbruiker betaalt. Dit geldt zowel in die landen waar van overheidswege geen systeem wordt gehanteerd om (maximum)verbruikersprijzen te bepalen, als daar waar dit wel het geval is (zoals in Nederland en vele andere landen).

Nederland laat onder dergelijke omstandigheden de noteringen los als basis voor de vaststelling van de maximumprijzen (hiervoor in de plaats wordt dan een relatie aangebracht met de kostprijs van de ingevoerde ruwe olie), waardoor op dit moment de maximumprijs van bijvoorbeeld benzine in Nederland zo'n twee dubbeltjes lager ligt dan het vrije niveau.

In het algemeen echter, dus ook daar waar van overheidswege geen systeem wordt gehanteerd, is de verklaring voor het actuele verschijnsel, dat de eindverbruikersprijzen in het algemeen niet volledig de prijsontwikkeling op de vrije-produktenmarkten volgen, gelegen in het feit, dat het voor de koper/importeur mogelijk is ook bij hoge vrije-marktnoteringen nog aankopen op die markt te verrichten zolang het ten opzichte van het gehele door deze koper/importeur te verkopen pakket om aanvullende, marginale hoeveelheden gaat. In die situatie immers en voor zover voldoende concurrentie bestaat zal de dure aankoop op de vrije markt worden uitgesmeerd over dat gehele pakket. Verreweg het grootste gedeelte daarvan staat ter

HERHAALDE OPROEP

Bij de sectie Planning van de afdeling Onderzoek en Planning vacaceert per 1 oktober 1979 de functie van

Medewerk(st)er Beleidsplanning

(vacaturenummer S.84.2)

Functie-informatie:

De hoofdtaak van de sectie Planning bestaat uit het ontwikkelen en invoeren van een systeem van integrale beleidsplanning in de gemeentelijke organisatie. Daartoe wordt primair gewerkt aan een systematische weergave van het te voeren beleid per sector in de vorm van programmastructuren, alsmede aan de organisatorische vormgeving van de planningscyclus.

Taak:

De taak van de te benoemen functionaris zal in hoofdzaak bestaan uit:

- het meewerken aan de opstelling van programmastructuren per sector, ten behoeve waarvan werkgroepen per sector zijn ingesteld en
- het leveren van een kritische bijdrage aan de uitbouw van het planningsinstrumentarium.

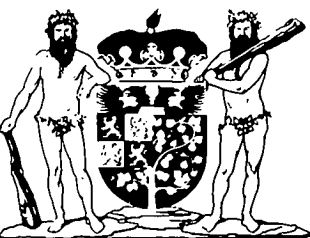
Vereisten:

- opleiding op academisch niveau met kennis van openbare financiën en/of planningtheorie (bijv. economie, bestuurskunde, bedrijfskunde);
- ervaring, opgedaan bij de overheid in de toepassing van (evt. sectorgerichte) planningstechnieken strekt tot aanbeveling en
- het vermogen om zelfstandig te werken en initiatieven te ontplooiën.

Salaris, afhankelijk van opleiding en ervaring, maximaal f 4.391,— bruto per maand.

Een psychologische test kan tot de selectieprocedure behoren.

Sollicitaties — binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad — te zenden aan de chef van de afdeling Personeelszaken der gemeentesecretarie, Postbus 90050, 5200 KB 's-Hertogenbosch, onder vermelding van bovenstaand vacaturenummer.

**Gemeente
's-Hertogenbosch**

Boeken nieuws

Melvyn B. Krauss: The new protectionism, the welfare state and international trade. Basil Blackwell, voor het International Center for Economic Policy Studies, Oxford, 1979, XXIV + 119 blz., £ 6.95.

Het pas opgerichte International Center for Economic Policy Studies stelt zich ten doel „... to provide readable, though analytical, publications, which improve public understanding of economic problems and the market process and, where possible, suggest solutions” (blz. 11). Achter deze ogenschijnlijk afstandelijke formulering, blijkt een nieuwe producent van neoliberaler economische literatuur schuil te gaan. Met de professoren Meiselman en Brunner in de adviesraad, evenals Buchanan (van het Virginia „Public Choice” Center) en Irving Kristol (*Wall Street Journal*) vertrekt men van de premisse van „... a growing belief among intellectuals and policymakers that government, while well motivated, must be doing something wrong” (blz. IX) en van „... a desire to increase the recognition ... that markets, unless there exist compelling arguments to the contrary, are preferable to administrative processes as channels of resource allocation” (blz. XVII).

De studie van Prof. Krauss is het eerste produkt van het Center. Dit boek — het lijkt overigens eerder een fors uitgevallen pamflet — is vlot geschreven en redelijk toegankelijk voor economen zonder veel bagage van internationaal-economische theorie. Het omvat 5 hoofdstukken, maar het derde hoofdstuk (over de handelseffecten van de interventies die welvaartsstaten plegen) beslaat ongeveer de helft van het gehele werk.

Krauss geeft een eenvoudige, maar interessante theorie van de welvaartsstaat,

analyseert de binnenlandse en internationale gevolgen van de gepleegde interventies en komt tot wrange, welhaast apocalyptische conclusies. De welvaartsstaat is voor hem simpelweg „... a non-communist egalitarian state in which substantial government intervention in economic and social affairs is accepted as normal” (blz. XX). De impliciete doelstellingen van deze interventie zijn a. economische zekerheid voor de burgers en b. een inkomensherverdeling van kapitaal naar arbeid. Zijn typische voorbeelden zijn Nederland en de Scandinavische landen.

In hoofdstuk 1 ontwikkelt hij de these dat inefficiënte instrumenten voor inkomensherverdeling of ter vermindering van sectorale inkomensaanpassing worden gekozen om de ware economische oogmerken te verhullen. Het feit dat tarieven, quota, subsidies, vrijwillige exportbeperkingen, overheidsaankoopbeleid en sommige vormen van industriepolitiek en anti-dumpingmaatregelen veel moeilijker naar effecten traceerbaar zijn dan regelrechte overdrachten naar de betreffende groepering, doen hem bevroeden dat met openlijke herverdeling veelal niet zou worden ingestemd. Daarom wordt de herverdeling „verborgen” in semiprotectionistische maatregelen. Ook beschrijft hij waarom politici belang hebben bij de interventionistische aard van de welvaartsstaat. Ten slotte geeft hij lucht aan de vrees dat het protectionisme van de welvaartsstaat, vooral indien het hoeveelhedsbeperkingen betreft, zou kunnen leiden tot cen-

traal geplande economieën: de vrijhandelaar verdedigt uiteindelijk de markt-economie (blz. 15). Dit speelt heden ten dage des te meer omdat „The new protectionism, in fact, refers to how the totality of government intervention into the private economy affects international trade” (blz. 36).

Het centrale hoofdstuk 3 behandelt dan een soort internationale politieke economie van een aantal typische interventies die welvaartsstaten plegen, o.a. restricties op kapitaal en arbeidsmobiliteit, gericht overheidsaankoopbeleid, vormen van milieubescherming, aanpassingssteun, dumping en de tegenacties, binnenlandse produktiesubsidies en exportsubsidies. De analyse geschiedt uitsluitend in partieel evenwicht. Een en ander wordt geïllustreerd met fraaie (?) voorbeelden van beide zijden van de Atlantische Oceaan. Hoofdstuk 4 handelt over het probleem of de Westeuropese welvaartsstaten (met subsidies en een btw-systeem) wel harmonieuze economische contacten kunnen hebben met de vrije markteconomie van de Verenigde Staten zonder elkaars „integriteiten” aan te tasten. Bij subsidies gelooft Krauss niet in een (echt) supranationale subsidiecode, zodat de producenten in de VS (die onder de Westeuropese subsidies lijden) maar gecompenseerd moeten worden door de Amerikaanse belastingbetaler — de Amerikaanse consument zou wel moeten profiteren en anti-dumping of anti-subsidieheffingen zijn voor hem uit den boze. Bij de indirecte belastingen spreekt hij zich uit voor de overname van het Europese btw-systeem in de VS, aangezien onder de huidige produktiebelastingen in de VS de export niet kan worden vrijgesteld.

Uiteindelijk concludeert Prof. Krauss dat „... the inherent contradiction of the welfare state is that the welfare state requires a high level of productivity to support it, but that welfare state interventionist policies necessarily reduce productivity levels. Hence, ... the welfare state is not a sustainable phenomenon in the long run. It consists

beschikking tegen een lagere kostprijs, d.w.z. tegen een prijs, die onder de geschetste omstandigheden eerder de ontwikkeling van de officiële ruwe-olieprijzen volgt. Wanneer echter de druk op het „marginale olievat” afneemt — en het ziet er op dit moment naar uit, dat dit niet al te lang meer op zich kan laten wachten; ook de Rotterdam-noteringen vertonen een dalende tendens —, dan zal het niet langer zo gemakkelijk zijn op de vrije markt voor ruwe olie meer te betalen, dan de officiële prijzen.

Slot

Ik heb wat uitvoerig bij het ver-

schijnsel van de vrije-produktenmarkten stilgestaan, omdat de misverstanden op dit punt groot zijn, niet in het minst overigens omdat de handel op deze markten zich niet gemakkelijk voor waarneming leent. De handel is internationaal, d.w.z. nauwelijks gebonden aan een lokatie, waardoor noch het produktvolume noch de herkomst en bestemming of de exacte prijsniveau (de noteringen zijn „intelligente” schattingen) te bepalen zijn. Daarentegen is op dit moment wel het mechanisme zichtbaar te maken en in het bijzonder het daaruit resulterende duidelijke verband tussen de huidige buitengewoon hoge internationale vrije prijzen voor ruwe olie en olieprodukten. In internationaal sa-

menwerkingsverband (EG, Internationaal Energie Agentschap) worden sinds enige tijd pogingen ondernomen, met medewerking van de olie-industrie en -handel, het gebeuren op deze markten aanzienlijk doorzichtiger te maken. De eerste resultaten daarvan zullen naar verwachting spoedig bekend worden. Het bovenstaande moge enigszins hebben aangetoond dat deze pogingen van nauwelijks te overschatten belang zijn om de olievoorziening en de voorwaarden waartegen zij geschiedt in de toekomst in goede banen te kunnen leiden.

E. O. Weeda

of policies that undermine the factors upon which it critically depends" (blz. 107). De zucht naar economische zekerheid van de wieg tot het graf snijdt de band tussen produceren en consumeren door voor de burgers van de welvaartsstaat. „The enjoyment of economic resources becomes unrelated to economic performance" (blz. 108). Dat het er met de produktiviteit in Scandinavië en Nederland (nog) niet zo beroerd voorstaat schrijft Krauss toe aan de oude generatie met een geschikte arbeidsethiek „... to resist the welfare state incentives to slow down and do less. However, the consistent attacks on individualism and the competitive spirit, which starts in the schools at an early age, along with the promise of guaranteed economic security, have made their mark on the new generation of northern Europeans" (blz. 111).

Melvyn Krauss' boek kan niet worden afgedaan als ideologische prietpraat. Er staan veel behartenswaardige dingen in (ook een fraai voorbeeld van een Nederlands, protectionistisch gezondheidsvoorschrift; blz. 61) en de analyses in hoofdstuk 1 en 3 zijn competent en boeiend hoewel aan de eenvoudigste partieel-evenwichtanalyses wel erg vaak generaliserende conclusies worden verbonden. Toch vertoont zijn pleidooi een aantal zwakheden, waarvan een enkele even dient te worden aangestipt.

In de eerste plaats wordt het gehele betoog impliciet op de doelstelling van maximale efficiency gestoeld. Dat economische subjecten niet altijd maximalisatie nastreven, maar ook systematisch economische zekerheid en stabiliteit wordt wel genoemd maar niet beoordeeld dan in termen van efficiency.

Is efficiency dan de hoogste doelstelling?

In de tweede plaats leidt de politieke economie, bedreven met partiële analyse en een uiterst simpele doelstellingsfunctie van politici (blz. XXI), tot een wel erg vertekend beeld van de overheidspolitiek op economisch gebied. Deze micro-economische benadering leidt uitsluitend tot, wat ik elders wel heb genoemd, „constituency politics" — achterbannenpolitiek, pressiegroepenpolitiek zo men wil, waarmee men wel onrust en protest kan smoren maar geen verkiezing kan winnen (zeker niet in een kiesstelsel met evenredige vertegenwoordiging). „Electoral politics", aangaande de grote vraagstukken van nationale werkgelegenheid, inflatie en groei is op den duur van veel groter gewicht.

Ten derde is het juist de VS en niet West-Europa waar reeds lang een relatieve produktiviteitsdaling plaatsvindt, die vooralsnog geen verklaring heeft gevonden.

Ten vierde miskent Krauss het aanpassingsvermogen van de welvaartsstaten en van hun politieke processen door uitsluitend op de rigiditeiten te letten; een voorbeeld: door de Europese landbouwpolitiek (terecht) af te schilderen als „the epitome of modernized mercantilism", (blz. 23) zonder er bij te zeggen hoeveel groter de inkomensverschillen tussen landbouw en industrie hier zijn vergeleken met de VS en zonder de snelle arbeidsuitstoot uit de Europese agrarische sector van de laatste 20 jaar te vermelden, is wel erg onzorgvuldig. Bij zulke druk ontstaan excessen, maar die zijn niet representatief. Er zijn meer voorbeelden in de studie.

Verder lijkt de koppeling tussen welvaartsstaten en het nieuwe protectionisme enerzijds en de „as" Nederland-Scandinavië als typisch voorbeeld anderzijds enigszins misplaatst. Deze landen zijn welvaartsstaten, maar zeker niet excessief protectionistisch of neoprotectionistisch. Evenmin ligt de openheid en kwetsbaarheid van deze economieën aan de basis van het verlangen van individuen naar economische zekerheden, waaraan door de welvaartsstaat is voldaan (vgl. blz. 93). De vraag dringt zich op waarom hij de Engelse, Franse of Italiaanse welvaartsstaten niet beter vindt passen bij zijn hypothesen. Bovendien ontbreekt elke referentie aan Myrdal's bekende werken. *An international economy* (1956) en *Beyond the welfare state* (1961); toen al was de vrees van Myrdal precies dezelfde, maar de welvaartsstaten zijn versterkt en het protectionisme is onvergelijkbaar veel zwaker.

Ten slotte moet worden opgemerkt dat het boek mij een beetje onevenwichtig voorkomt. Terwijl de effecten van allerlei interventies en van subsidie- en belastingharmonisatie stoelen op erkende analyses, wordt het boek besloten met de apocalyptische conclusie als zou de welvaartsstaat zelf-vernietigend zijn („It both depends on economic growth and destroys it", blz. 113) zonder dat dit serieus wordt onderbouwd. Iedereen weet dat de statische efficiëncyverliezen door protectie klein zijn, en van de dynamische (monopolisatie, technische achterstand, soms ontberen van schaal-effecten) weten we weinig. Krauss beweert in hoofdstuk 5 meer dan hij analyseert en dat ter adstructie van zo'n conclusie.

Jacques Pelkmans

ESB

Mededeling

aantal bezoekers stelt het Instituut het op prijs indien men het bezoek even telefonisch (070 - 64 58 73) kan aankondigen.

A. A. Amador en F. D. Leo: Corporate taxation in the Netherlands Antilles. Kluwer, Deventer, 1978, 95 blz., f. 31,20.

Dit boek geeft een artikelsgewijs commentaar op en de Engelse vertaling van de tekst van de „Verordening op de winstbelasting 1940" (coporate income tax law).

Harold J. Kushner en Dean S. Oark: Stochastic approximation methods for constrained and unconstrained systems. Springer Verlag, New York/Heidelberg/Berlijn, 1978, 261 blz., DM 26,40.

Verschenen in de serie Applied Mathematical Sciences (nr. 26).

John Kenneth Galbraith. De eeuw der onzekerheden. Elsevier, Amsterdam/Brussel, 1978, vertaling Jan Noordermeer, 352 blz., f. 29,50.

In dit nieuwe boek van Galbraith worden de economische dogma's van de vorige eeuw geplaatst tegenover de grote onzekerheid waarmee de wereldproblemen momenteel onder ogen worden gezien. Niets is meer zeker, niets geeft houvast. Stormachtige economische en vooral ook sociale ontwikkelingen hebben volgens Galbraith diep in onze maatschappij ingegrepen en voor opzienbarende veranderingen gezorgd.

Dr. F. E. Klijn: De afbakening van het liquiditeitsbegrip. NIBE/Kluwer, Amsterdam/Deventer, 1978, 208 blz., f. 37,50.

Dit boek geeft een verslag van een overwegend theoretisch onderzoek naar de achtergronden van de problemen die zich de laatste jaren hebben voorgedaan rond het liquiditeitsbegrip. Hierbij wordt onder meer aandacht besteed aan de vraag of branchevervaging in het financiële bestel inderdaad de in de literatuur naar voren gebrachte bron vormt van de huidige onzekerheid omtrent de inhoud van het liquiditeitsbegrip.

Studiemiddag publieke sector

Op vrijdag 28 september a.s. organiseert het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven weer haar traditionele discussiemiddag. In tegenstelling tot voorgaande jaren zal de bijeenkomst ditmaal niet in het Congresgebouw te Den Haag worden gehouden, maar in de Balzaal van het Hilton-hotel, Weena 10, Rotterdam (aanvang: 13.30 uur). Het onderwerp luidt: „De publieke sector in de jaren tachtig".

Inleiders: Prof. Dr. L. F. van Muiswinkel; Prof. Dr. G. A. Kessler en Dr. H. J. Witteveen. De bijeenkomst staat onder leiding van Prof. Dr. D. J. Wolfson. Na afloop van de inleidingen is er gelegenheid voor discussie.

De discussiemiddag is voor iedere belangstellende vrij toegankelijk. Om een indruk te krijgen van het te verwachten

De Tussenafdeling der Industriële Vormgeving is een relatief kleine en jonge studierichting waar in een 5-jarig studieprogramma ingenieurs worden opgeleid voor produktontwikkeling en produktbeleid.

De vakgroep Bedrijfskunde voor produktbeleid en produktplanning kan worden uitgebreid met een

projektadviseur/ statistikus (m/v)

De taak van de aan te stellen medewerker/ster zal liggen op het terrein van het marktonderzoek als op de bedrijfskunde.

Wat het marktonderzoek betreft bestaat deze uit:

- het assisteren bij de opzet en uitvoering van konsumenten marktonderzoek;
- computerverwerking van de onderzoekgegevens.

Op het terrein van de bedrijfskunde:

- het verrichten van bedrijfseconomische berekeningen met de computer (r.o.i.; d.e.f.; gevoeligheidsanalyses etc.) o.a. ter ondersteuning van afstudeerprojekten bedrijfskunde;
- het assisteren bij, resp. het verrichten van onderzoek naar de mogelijkheden van inschakeling van de computer bij produktontwikkelingen en - planningstaken in de onderneming.

Verder bestaat de taak uit participatie in het produktontwerponderwijs m.b.t. de genoemde aspecten.

Gegadigden dienen te beschikken over:

- goede kennis van statistiek, kennis van multivariate methoden strekt tot aanbeveling. De bereidheid moet bestaan zich hierin verder te bekwamen, goede kennis van het programmeren van en het werken met computers m.b.t. administratieve en bedrijfseconomische berekeningen;
- ervaring in het konsumenten/marktonderzoek en het gebruik van de computer bij de analyse van bedrijfseconomische problemen strekt tot aanbeveling.

Nadere inlichtingen kunnen worden verkregen bij dr. J. Box, tel. 015-783074.

Salariëring volgens Rijksregeling, afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring (maximaal te bereiken salaris f 4.441,- bruto per maand). Direkte opneming in welvaartsvast pensioenfonds.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de Centrale Personeelsdienst, Julianaan 134 te Delft, onder vermelding van nr. IV 7905 in de rechterbovenhoek van de brief.

Voor de afdeling Sociaal Economische Aangelegenheden (SEA) vragen wij een

economisch medewerk(st)er

De afdeling SEA heeft tot taak:

- het voorbereiden en samenstellen van nota's over de financiële ontwikkeling van een aantal sociale verzekeringen en advisering over economische en financiële vraagstukken op het gebied van de sociale zekerheid aan de Sociale Verzekeringsraad,
- het verrichten van secretariaatswerkzaamheden voor een aantal commissies.

De aan te trekken functionaris zal belast worden met:

- het analyseren van de gegevens die benodigd zijn voor het opstellen van ramingen van baten en lasten van een aantal sociale verzekeringen,
- het verrichten van systeemanalyse ten behoeve van ramingsmodellen en het hanteren van daartoe beschikbare computerprogramma's,

Voor deze functie gaat onze voorkeur uit naar kandidaten die:

- een opleiding HEAO-B.E. hebben genoten of die een overeenkomstige economisch-statistische opleiding hebben gevolgd welke is aangevuld met praktijkervaring,
- kennis hebben van de programmeertaal Fortran
- ervaring hebben in het bedienen van computerapparatuur.

Arbeidsvoorwaarden:

Het salaris bij aanstelling zal, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring,

liggen tussen f 2.408,- en f 3.932,- bruto per maand.

De Algemene burgerlijke pensioenwet is van toepassing.

Een psychologisch onderzoek kan deel uitmaken van de selectieprocedure.

Nadere informatie kan worden verkregen bij de chef van de afdeling, de heer drs. G.A. Tuinier, telefoon (070) 46 93 70, toestel 134.

Schriftelijke sollicitaties -onder vermelding van "sollicitatie" in de linker bovenhoek van de enveloppe- met volledige gegevens over persoon, opleiding en ervaring, kunnen worden gericht aan de afdeling Personeelszaken van de Sociale Verzekeringsraad, Pres. Kennedylaan 21, Postbus 29712, 2502 LS 's-Gravenhage.

sociale verzekerings raad

De Sociale Verzekeringsraad te 's-Gravenhage is een bij de wet ingesteld adviesorgaan dat werkzaam is op het brede terrein van de sociale verzekeringen. De Raad houdt o.m. toezicht op de uitvoering van de sociale verzekeringen.